

Norsk tidsskrift
for logopedi

Oktober 2015
Årgang 61

Logo

PEDEN 315

ARTIKKEL/DEBATTINNLEGG

Norsk Tidsskrift for Logopedi er åpent for ulike faglige standpunkt. Meningsytringene som kommer frem i de ulike innleggene står dermed for forfatterens egen regning – og deles ikke automatisk av redaksjonen. Norsk Tidsskrift for Logopedi fungerer som meldingsblad for alle medlemmer av Norsk Logopedlag. Redaksjonen forbeholder seg retten til å bestemme utgivelsesdato for innlevert manuskript. Fra utgave 1-2013 vil alle fagartikler også publiseres på NLLs internettside. Der finner du også innholdsfortegnelse, redaktørens side, nytt fra styre og yrkesetisk råd.

Redaksjonen er svært glad for at du vil skrive i Logopeden. Hvis du følger noen praktiske og tekniske råd, sparer du redaksjonen for mye arbeid.

TEKNISKE RÅD

- 1) Artikkel inkludert overskrifter skal skrives i Times New Roman og enkel linjeavstand.
- 2) Ikke bruk bindestrek ved orddeling på slutten av en linje. Linjelengden i tidsskriftet er ikke det samme som i ditt dokument.
- 3) Avsnitt markeres med dobbelt linjeskift uten innrykk. Bruk linjeskift kun ved markering av avsnitt.

PRAKTISKE RÅD

- 4) Artikkelen innledes med hovedoverskrift.
- 5) Artikkelen overskrifter skal ikke være nummererte. I tillegg til hovedoverskriften skal det brukes overskrifter på to nivå.
- 6) Artikkelen skal ha en appetittvekker på ca. 50-70 ord. Bruk pkt. 12 og kursiv.
- 7) Kun litteratur som er brukt i artikkelen skal oppføres som kilde.
- 8) Lengden på artikkelen bør ikke overstige 5 sider i tidsskriftet. En side i tidsskriftet utgjør ca 830 ord. (5 sider utgjør ca 4200 ord). Trykkeriet gjør nødvendige tilpasninger.
- 9) Artikkelen skal ha en presentasjon av forfatter, faglig bakgrunn, nåværende arbeidssted, og epost-adresse, samt et bilde. Ca. 20-50 ord.
- 10) To eksemplarer av bladet sendes forfatteren(e) etter publisering. Adressen bladene skal sendes til må oppgis.
- 11) Bilder og logoer lagres i JPG, TIFF eller EPS i så stor oppløsning som mulig.
- 12) Alt sendes til redaktør på e-post logoped.m.kirmess@gmail.com

FAGFELLEVRURDERING

Norsk Tidsskrift for Logopedi er anerkjent som vitenskapelig tidsskrift. Dette innebærer at redaksjonen har system for fagfellevurdering av vitenskapelige artikler. Fagfellevurdering avtales med den enkelte artikkelforfatter. Materiellfrist for artikler som skal gjennom fagfelle er én måned før ordinær materiellfrist.

MATERIELLFRIST OG UTGIVELSER

1. februar, utgis 1. mars
1. mai, utgis 1. juni
1. september, utgis 1. oktober
1. november, utgis 1. desember

ANNONSEPRIS PR. 01.01.2015

- 1/1 (175 x 221 mm) side - kr. 2.700,-
 - 2/3 (175 x 145 mm - 2 sp. x 221 mm) side - kr. 2.200,-
 - 1/2 (175 x 109 mm - 3 sp. x 109 mm) side - kr. 2.100,-
 - 1/3 (175 x 72 mm - 1 sp. x 221 mm) side - kr. 1.800,-
 - 1/4 (175 x 53 mm - 86 x 109 mm) side - kr. 1.600,-
- Annonser fra regionslag i NLL er gratis.

Grafisk formgiver kan være behjelpelig med utforming av annonsens utseende (faktureres separat).

Annonsekontakt: ingvildroste@hotmail.com

STYRET I NLL

Leder Solveig Skrolsvik
Olav Duuns vei 31
1472 Fjellhamar
nll.norsklogopedlag@gmail.com
Tlf.: 909 44 370

Nestleder Katrine Kvisgaard
Vækerøveien 98, 0383 Oslo
nll.norsklogopedlag@gmail.com

Kasserer Marianna Juujarvi
Midnattsolvegen 3
9024 Tomasjord
kassererNLL@gmail.com
Tlf.: 993 60 864

Sekretær Helmine Bratfos
Vogts gate 11, 0454 Oslo
helmineb.nll@gmail.com
Tlf.: 934 99 535

Styremedlem Signhild Skogdal
Marielund 35, 9006 Tromsø
signhild.skogdal@uin.no
Tlf.: 928 67 932

Varamedlem/nettansvarlig
Roger Steinbakk
Brunesveien 60, 3370 Vikersund
rogersteinbakk@gmail.com
Tlf.: 411 29 914

Varamedlem Karoline Hoff
karoline.hoff@statped.no

YRKESETISK RÅD

Leder Reichmann, Erik
Knattenvegen 7 a,
2005 Rælingen
nll.yrkesetisk@gmail.com
Tlf.: 996 21 601
Medl. Ingjerd Haukeland
Medl. Brit Sørland
Varamedl. Trine Lise Dahl

ORGANISASJONSUTV.

Leder Stine Brubak
Fetveien 2180
1910 Enebakkneset

stine.brubak@gmail.com

Tlf. 476 78 087

Medl. Kristin Hovstein Vanebo

Medl. Jorunn Skartveit Lemvik

Varamedl. Elisabeth Jørgensen

PEDAGOGISK UTVALG

Leder Elsebeth Højsgaard
Sjøvegen 36, 4120 Tau
elsebeth.hojsgaard@lyse.net
Tlf. privat: 51 74 66 18
Tlf. jobb: 51 74 30 20

Medl. Louise Rankin

Medl. Inger Lea

Varamedl. Kristin Ravndal

FAGUTVALGET

Leder Anne-Lise Rygvold
Grindbakken 26, 0764 Oslo
a.l.rygvold@isp.uio.no

Tlf.: 22 85 80 78

Medl. Monica I. K. Knoph

Medl. Marianne Klem

Varamedl. Gitte Gjerstad

NTL: NORSK TIDSSKRIFT FOR LOGOPEDI

Red. Melanie Kirmess
Lensmannsjordet 52,
1352 Kolsås, Tlf. 951 29 142
logoped.m.kirmess@gmail.com
Medl. Jannicke Vøyne
Medl. Ingvald Røste

SALGSREPRESENTANT

Monica Nakling
Sædalsvegen 71 A, 5099 Bergen
mnakling@online.no
Tlf.: 55 27 05 10 / 474 48 601

ARKIVAR

Arkivar Tina Kaasa
Arkivar
Anne Katherine Hvistendahl
anne.katherine.hvistendahl@statped.no

UTVALG FOR PRIVAT PRAKSIS

Leder Ole Petter Andersen
Marikosveien 20, 1715 Yven
opa@halden.net
Tlf.: 918 87 572

Medlem Jorunn Fiveland

Medlem Ole-Andreas Holmsen

Varamedlem Marit Grepperud

VALGKOMITÉ

Leder Elisabeth Berg
Kortbølgen 10, 9017 Tromsø
Tlf.: 77 67 68 35

Medl. Gunder Eliassen

Medl. Irmeli Oraviita

Varamedl. Bjørge Tullan Sve

LEDERE I REGIONSLAG

Bu-Te-Ve Siri Sandland
siri.buteve@gmail.com
Tlf.: 402 10 505

Akershus Brit Hauglund
brit.hauglund@online.no
Tlf.: 408 82 802

Oslo Live Günther
liveg.oll@gmail.com
Tlf.: 958 44 462

Møre Roms Bjarte Høydal
logopedlaget@gmail.com
Tlf.: 950 62 464

Agder Gro Nordbø
grosnord@online.no
Tlf.: 37 26 15 00

Hedm.Oppl.
Kristin Nordsveen Sulen
ksu@ringsaker.kommune.no
Tlf.: 62 33 65 00 / 976 90 542

Nordland Marit Grepperud
marit.grepperud@gmail.com
Tlf.: 470 12 314

Troms Fin. Berit Småbakk
beritsma@online.no
Tlf.: 911 82 401

Østfold
Cecilie E. Vinje
cecilie.vinje@hotmail.no
Tlf.: 996 37 211

Rogaland Sissel Galåen
sigala@online.no
Tlf.: 911 89 984

Trøndelag Trine Lise Dahl
trinelised@gmail.com
Tlf.: 995 42 063

Hord. SognFj
Cecilie Mohn
cecmohn@hotmail.com

Norsk Tidsskrift for Logopedi. Fagblad for medlemmer av Norsk Logopedlag. Tidsskriftet har fire utgivelser pr. år, og sendes til alle medlemmer av Norsk Logopedlag. Bladet er godkjent som vitenskapelig tidsskrift.

Redaktør: Melanie Kirmess – Lensmannsjordet 52, 1352 Kolsås, logoped.m.kirmess@gmail.com – Tlf. 951 29 142
Red.medl.: Jannicke Vøyne – Tlf. 415 95 905 – j-voyne@online.no
Red.medl./annonser: Ingvald Røste – Tlf. 480 57 974 – ingvildroste@hotmail.com

Norsk Logopedlags web-side: www.norsklogopedlag.no

Nettansvarlig: Roger Steinbakk – rogersteinbakk@gmail.com

Grafisk formgiver/Trykk: Lura Trykkeri AS

Forside: Harry Welten

ISSN:

Forsidefoto: Ketil Born/Samfoto

0332-7256

Kildebruk

Kjære leser,

De aller fleste er opptatt av at det vi leser og hører av nyheter, forskningsbidrag og annen kunnskapsformidling er korrekt formidlet. Hvis det er personlige meninger og tanker som presenteres, så ønsker man gjerne å få vite om det, slik at man kan danne seg sin egen mening om hvordan man ønsker å tolke saken. Denne sommeren har en sak i riksmidia vekket stor oppsikt, hvor det fremkom at en nokså anerkjent journalist hadde vært uredelig i bruk av kilder og tekster i ulike dags- og ukesaviser over flere år. Et av diskusjonspunktene i etterkant omfattet i hvilken grad de ulike redaksjonene burde ha kontrollert bidragene og dermed kanskje oppdaget problemet tidligere. Stoler vi for ofte på informasjon som kjente personer, media eller for den saks skyld forskning presenterer? Burde alle være skeptiske hele tiden til hva som formidles? Dobbelsjekke fakta selv? Det høres tidkrevende ut, for ikke å si slitsomt og mistroisk. Men den absolutte sannheten finnes sjelden – så hvordan skal man da gå frem?

Dårlig henvisningsskikk

- Plagierende: Du kopierer en kildehenvisning uten å gå til primærkilden selv.
- Overfladisk: Du siterer en kilde som du ikke kjenner godt nok.
- Tåkeleggende: Du utelater opplysninger som leseren trenger for å finne kilde teksten – som sidetall.
- Oppblåst: Du får det til å se ut som kilden sier langt mer enn den faktisk gjør.
- Pyntende: Du drysser på henvisninger for syns skyld.
- Villedende: Du skriver noe og henviser til en kilde som sier noe helt annet.
- Ryggkløende: Du viser til forfattere fordi de viser til deg.
- Påtvunget: Du blir presset til å legge inn referanser, for eksempel til artikler i samme tidsskrift.
- Illusorisk: Du bruker flere sekundærkilder som alle baserer seg på samme primærkilde.
- Selvskrytende: Du henviser til unødvendig mange av dine egne publikasjoner.

Faksimile fra Forskerforum 7-2015, side 17.

God kildebruk forutsetter at forfattere er redelige i sine tekster – at de oppgir refe-

ranser når det presenteres andres kunnskap og tydeliggjør egne erfaringer og konklusjoner. Men det er flere utfordringer ved dette – det å oppgi en referanse betyr også at man gjengir innholdet tilsvarende det originalforfatteren mente. Helt greit så lenge man sitter med originalkilden, men som oftest leser man om en studie, idé eller teori i bøker, tidsskrifter, på nettet etc. hvor dette allerede omtales av andre, såkalte sekundærkilder. Igjen oppstår det spørsmål om i hvilken grad man kan stole på at forfatteren har tolket og referert teksten korrekt. Ukritisk bruk av kilder og referanser har ført til det som omtales som myter. En av de mer kjente klassikerne er myten om at spinat er sunt mht jerninnhold. Kristin Straumsheim Grønli (2015) diskuterer denne myten og andre utfordringer med korrekt kildebruk med antropolog Ole Bjørn Rekdal i sommerens utgave av Forskerforum (2015). I samme artikkel presenteres også den noe uhyggelige, men likevel svært aktuelle og grunnleggende listen over «Dårlig henvisningsskikk», som gjengis her på denne siden (Straumsheim Grønli, 2015, side 17).

Kildebruk byr med andre ord på mange utfordringer noe som både studenter, nye og erfarne skribenter merker. Bøker, tidsskrifter, nettsider, kapittel eller offentlig dokument, en eller flere forfattere – hver kildetype har sitt oppsett og fallgruvene kan være mange. Hadde det nå likevel bare vært så enkelt som at man på verdensbasis kunne enes om ett sett regler, men nei da – ulike tidsskrifter har gjerne egne retningslinjer for hvordan de ønsker at man skal sette opp og bruke referanser. For mange samfunnsvitenskapelig fag inkludert mange logopediske rettete tidsskrifter står APA-stilen sentralt, dvs. retningslinjer for kildebruk til den Amerikanske Psykologiforeningen (<http://www.apastyle.org/>). Håndboken eller manualen inneholder i tillegg til detaljert informasjon om referanseteknikk en rekke formater og retningslinjer for alt fra bruk av små og store bokstaver, forkortelser, oppsett av tabeller og figurer, med mer. Men selve det faglige innholdet, det får forfatterne stå for, og vise god metodisk forskningsetisk skikk med hensyn til gyldighet og pålitelighet av det som presenteres.

For ordens skyld – i Norsk tidsskrift for logopedi er det forfattere av de ulike bidrag som er ansvarlig for redelig kildebruk.

Redaksjonen gjør riktignok en stor jobb med å sjekke at referanser i tekst og litteraturlister samsvarer og presenteres i

noenlunde samme format (vi anbefaler og foretrekker APA-stilen) hos den enkelte forfatter, men hvilke kilder som velges og hvordan de tolkes er ene og alene forfatterens valg – og ansvar.

Norsk tidsskrift for logopedi er også under utvikling og det kan forsterke krav til korrekt kildebruk. Deler av tidsskriftet har vært publisert også på nettsiden til Norsk logopedlag. Dette gjør det enklere å søke opp både for våre lesere, men også andre interesserte basert på søkemotorer. Det har alltid vært en diskusjon hvilke bidrag som skal legges ut, og de siste årene har det omfattet alle fagartikler i tillegg til innholdsfortegnelse, redaktørens side, Nytt fra styret og innlegget til yrkestisk råd. I samarbeid med styret har redaksjonen kommet frem at vi nå ønsker en prøveordning hvor hele tidsskriftet legges på logopedlagets nettside – dette gjelder fra denne utgaven og frem til Landsmøte i 2016, det vil si fire utgaver til sammen. Alle medlemmer og abonnenter vil selvfølgelig fortsette å motta papirutgaven i den samme perioden. Vi tror at dette kan gjøre tidsskriftet mer tilgjengelig og søkbart for alle typer innlegg for våre lesere. Om det i fremtiden er mer aktuelt å ha dette tilbudet på en lukket medlemside, og om man på sikt ønsker en valgmulighet for papir eller elektronisk utgave er noen av de aktuelle spørsmålene rundt tidsskriftets formål og fremtid som Landsmøtedeltakere kommer til å kunne ta stilling til i årene som kommer.

Redaksjonen tar derimot gjerne imot innspill og tilbakemeldinger på prøveordningen allerede fra denne utgaven. God lesing!

Melanie Kirnup

Referanser:

American Psychology Association (n.d.). *APA-style*. Hentet fra <http://www.apastyle.org/>, 20.9.2015
Straumsheim Grønli, K. (2015). Hviskeleken. Det du tror du vet, kan være en akademisk vandrehistorie. *Forskerforum* (47), 7, side 14-19.

Nytt fra styret

Høstsemesteret er godt i gang. Vi i styret håper dere har hatt gode dager i sommerferien.

Med nytt semester er det studiestart for nye logoped-studenter. Styret ønsker nye medlemmer velkommen i Norsk Logopedlag, både studenter og andre.

Denne utgaven av tidsskriftet blir lagt ut på nett. Det er en forsøksordning fram til Landsmøtet 2016. Våre medlemmer og andre som abonnerer på tidsskriftet, vil få det tilsendt i posten som vanlig. Det er IKKE meningen at tidsskriftet bare skal legges ut på nett. NLL jobber med ny hjemmeside. Vi ønsker at tidsskriftet i sin helhet skal legges ut på et eget område på den framtidige hjemmesiden, hvor det kun er tilgang for våre medlemmer.

Siden forrige utgave av Norsk tidsskrift for logopedi, har styret hatt arbeidshelg og styremøte i Tromsø. Der ble det blant annet jobbet med brev til Helse- og omsorgsdepartementet (HOD) og til Kunnskapsdepartementet (KD). NLL ønsket å få til møte med begge departementene.

I slutten av august hadde vi et møte med HOD. Hensikten var å diskutere innholdet i refusjonstakstene, og en mulig differensiering av disse. Privatpraktiserende logopeder har ikke egen takst for møtevirksomhet og veiledning. På NLLs konferanse for privatpraktiserende logopeder i april 2015 kom det frem at medlemmene som jobber privat ønsker dette i tråd med de arbeidsoppgavene en logoped står ovenfor.

I brevet til KD etterlyser vi svar på spørsmål vi tidligere har sendt inn (18.06.13, 12.08.13 og 08.10.13), og som vi ikke synes KD har besvart i tilstrekkelig grad. Dette gjelder regelverk og organisering av logopedtjenester. Vi ønsker blant annet svar på hvorfor KD opprettholder kravet om sakkyndig vurdering før behandling kan settes i gang for pasienter som behandles i helseforetak (jmf. artikkelen til Frank Becker ved Sunnaas sykehus, i Tidsskrift for Den norske legeforening/2014:134:390-1). Dette forsinker oppstart av logopedisk behandling i vesentlig grad.

NLL mener fortsatt at det er uklar ansvarsdeling for logopedisk behandling i kommunene. Flere kommuner legger ned voksenopplæringer og overlater dette til Helfo, med begrunnelsen at logopedisk behandling hører til under helsetjenester. NLL mener at

Opplæringsloven er den primære loven for logopediske tjenester, og at kommunene ikke kan fraskrive seg dette ansvaret.

Til slutt fastholder vi overfor KD behovet for et klart og entydig felles regelverk, som alle helseforetak og kommuner kan forholde seg til. Målet må være et system som ivaretar prinsippet om tidlig og intensiv innsats.

Landsmøtet 2016 er en fast post på våre styremøter, og vi har allerede fått meldt saker til landsmøtet. Under styremøtehelgen i Tromsø, hadde vi også et møte med leder av valgkomiteen, Elisabeth Berg. For at organisasjonen skal kunne drive sitt arbeid etter de intensjonene som ligger i vedtektene, er vi avhengig av at våre medlemmer bidrar i det frivillige arbeidet. Det ble lagt ut en oppfordring på Facebook om å melde fra om «logopediske ildsjeler» som kan tenke seg å være med som tillitsvalgt i organisasjonen. Sett av dagene til Etterutdanningskurs og landsmøte i Ålesund 9.-12. juni 2016.

I september ble det sendt ut en invitasjon til konferanse om logopedutdanningen i Norge til de universitetene som utdanner logopeder, Helsedirektoratet, HOD, Utdanningsdirektoratet og KD. Hovedtemaet i denne konferansen vil være drøfting av innholdet i en fremtidig femårig profesjonsutdanning i logopedi. Konferansen vil bli holdt i januar 2016.

Utover høsten har styret planlagt to skypemøter og en møtehelg i Ålesund.

Vi setter pris på medlemmenes engasjement, og at dere sender oss saker som er viktige lokalt og nasjonalt for logopedien i Norge. Jeg ønsker dere alle en god høst!

Solveig Skrolsvik
Leder

NORSK
LOGOPEDLAG

nll.norsklogopedlag@gmail.com

Linglyder

Linglyder motiverer elever som strever med å lese og skrive.

Med vår Linglyder får du disse unike egenskapene:

- Hele 6 ulike stemmer for lesing av bokstaver, hvorav to er barnestemmer.
- En stemme spesielt utviklet for tydelig opplesing av enkeltord.
- Dedikert verktøy med de funksjonene du har behov for, og som gir mer fokus på oppgaven.
- Brukervennlig og enkelt for elev og lærer.

Hjelp til å lese.
Hjelp til å skrive.

Lingit

www.lingit.no

Tekniske hjelpemidler for personer med taleflytvansker: Hva er det?

NAV Hjelpemidler og tilrettelegging har ansvaret for en forsøksordning med tekniske hjelpemidler for personer med taleflytvansker. Utprøving og oppfølging av personer i målgruppen for ordningen utføres i samarbeid med Statped vest og Statped sørøst. Delaktig i samarbeidet, og denne artikkelserien, er: Fra NAV: Iselin Stellberg (koordinator for taleflytforsøksordningen, NAV Hjelpemiddelsentral Hordaland, iselin.stellberg@nav.no) og Aina Vedvik Omdal (koordinator for taleflytforsøksordningen, NAV Hjelpemiddelsentral Hordaland, aina.omdal@nav.no). Fra Statped: Ragnhild Rekve Heitmann (logoped/ seniorrådgiver, ragnhild.r.heitmann@statped.no), Siv Andresen (logoped/rådgiver, siv.andresen@statped.no), Malin Dalby (logoped/rådgiver, malin.dalby@statped.no), Kirsten Howells (logoped/rådgiver, kirsten.howells@statped.no), Ane Hestmann Melle (logoped/rådgiver, ane.hestmann.melle@statped.no), Åse Sjøstrand (logoped/ rådgiver, ase.sjostrand@statped.no).

Fra venstre: Iselin Stellberg, Siv Andresen, Kirsten Howells, Malin Dalby, Ragnhild Rekve Heitman og Åse Sjøstrand. Ane Hestmann Melle og Aina Vedvik Omdal var ikke til stede da bildet ble tatt.

Innledning

Dette er den første av tre artikler i en artikkelserie om hjelpemidler for stamming og løpsk tale. Utgangspunktet for artikkelserien er et samarbeid mellom NAV Hjelpemiddelsentral Hordaland, Statped vest og Statped sørøst om en forsøksordning med hjelpemidler for personer med taleflytvansker. Artiklene har som mål å besvare spørsmålene: Hva er hjelpemidler for personer med taleflytvansker? Gir apparatene effekt? Og hvordan kan jeg inkludere tekniske hjelpemidler i den logopediske oppfølgingen? I denne artikkelen skal det første spørsmålet bli forsøkt besvart. Her presenteres både hva forsøksordningen går ut på, hva disse hjelpemidlene helt konkret er, og hvordan det kan oppleves å prøve et hjelpemiddel for første gang.

Forsøksordningen

I 2007 startet Arbeids- og velferdsetaten en forsøksordning med hjelpemidler for personer med taleflytvansker. NAV Hjelpemiddelsentral Hordaland har hovedansvaret for forsøksordningen. Hensikten med forsøksordningen er å finne ut om disse hjelpemidlene bør tilbys til personer med

taleflytvansker. Målgruppen for forsøksordningen har vært avgrenset til personer over 18 år som er i arbeid eller høyere utdanning. Denne artikkelen er avgrenset til å gjelde målgruppen voksne. Fra 2015 er ordningen utvidet til å omfatte barn og unge. Videre fremdrift avhenger av fortsatt tildeling av midler i statsbudsjett. Alle personer som er yrkesaktive eller tar utdanning og har taleflytvansker, kan søke NAV om å få prøve ut taleflythjelpemidler.

Samarbeidet startet med et pilotforsøk sammen med Statped sørøst i 2012. Året etter ble det inngått en samarbeidsavtale i forsøksordningen sammen med Statped sørøst og Statped vest. Deltakere som ønsker å få hjelpemiddel til eget bruk eller videre utprøving i hverdagen, vil få tilbud om faglig opplæring i bruk av hjelpemiddelet sammen med en logoped fra Statped. Intensjonen er at lokale logopeder som følger opp personen videre, kan ta del i videre utprøving og bruke hjelpemiddelet som et verktøy i ordinær logopedbehandling. Deltakerens opplevde effekt av hjelpemiddelet i hverdagen, kartlegges og systematiseres av NAV og Statped i fellesskap. Ordningen skal undersøke om disse hjelpemidlene kan bidra til bedre håndtering av en hverdag

med taleflytvansker. Deltakerne følges opp gjennom samtaler, oppfølgingsspørsmål og spørreskjema. Når deltakerne har hatt den første utprøvingen, skjer oppfølgingen etter én måned, tre måneder, seks måneder og tolv måneder. Funn fra kartleggingen vil bli presentert i denne artikkelserien.

Taleflytvansker

Prosjektet retter seg mot personer med taleflytvansker, som omfatter stamming og løpsk tale. Stamming er en taleflytvanske som har vært kjent til alle tider og i alle kulturer, og som påvirker begge kjønn uavhengig av alder og intelligens (Guitar, 2014). Stamming kan beskrives som avbrytelser i talen i form av 1) repetisjoner av lyder eller stavelser, 2) forlengelser av lyd, stavelse eller artikulasjonsstilling, eller 3) total blokkering av lyd eller luft (Guitar, 2014). Løpsk tale har lenge vært en mindre kjent vanske enn stamming. De siste årene har det imidlertid vært økende interesse rundt, og forskning på, denne taleflytvansken (van Zaalen & Reichel, 2015). Vansken kommer til uttrykk som utydelig, urytmisk, rask og uorganisert tale (van Zaalen & Reichel, 2015). I tillegg til de hørbare trekkene ved taleflytvanskene kan sekundære trekk, som inkluderer følelser og holdninger, være en del av vanskene (Guitar, 2014, Scott & St. Louis, 2011). Det å ikke klare å formidle det man ønsker å si, eller å oppleve å ikke bli forstått, kan gi en følelse av frustrasjon og skam, samt frykt for, og unngåelse av, talesituasjoner (Ezrati-Vinacour & Levin, 2004, Shapiro, 2011). I forsøksordningen har personer med en av taleflytvanskene, eller en kombinasjon av de to, deltatt.

Tekniske hjelpemidler: AAF, DAF og FAF

Med tekniske hjelpemidler for taleflytvansker menes i denne sammenhengen apparater med AAF-teknologi. AAF står for «altered auditory feedback». Bruken av denne typen feedback til hjelp for å oppnå taleflyt, er ikke et nytt fenomen. Teknologien som brukes i apparatene bygger på kjennskapen til at det eksisterer en rekke såkalte flytskapende situasjoner som har innvirkning på taleflyten til mange personer som stammer. Eksempel på flytskapende situasjoner er å snakke eller synge i kor, eller å snakke med bakgrunnsstøy (Pollard, Ellis, Finan & Ramig, 2009). Altered auditory feedback simulerer nettopp disse situasjonene. Teknologien involverer DAF (delayed auditory feedback) og FAF (frequency altered feedback). DAF består i at man mottar sin egen stemme tilbake i øret som et ekko, med varierende grad av forsinkelse. FAF består i at feedbacken en får auditivt har endret frekvens, slik at personen hører sin egen stemme returnert som lysere eller mørkere. DAF og FAF kan brukes hver for seg eller i kombinasjon.

Apparatene som benytter AAF-teknologi har de siste ti årene gått gjennom stadig utvikling. Forsøksordningen har inkludert bruk av apparatene SpeechEasy, MySpeech og SmallTalk. Disse tre har de samme grunnleggende funksjonene; de gir AAF-teknologi, men de skiller seg fra hverandre på flere måter i utforming.

AAF-teknologien finnes også i form av applikasjoner til smarttelefoner og nettbrett. Dette inngår ikke i forsøksordningen.

SpeechEasy festes bak øret. En slange fører en liten propp inn i øret.

SpeechEasy har utforming som et høreapparat, og finnes i varianter som passer bak eller inni øret (merk at kun det som passer bak øret er tilgjengelig i forsøksordningen). Med *SpeechEasy* har brukeren mulighet til å benytte opptil seks ulike forhåndsinnstilte kombinasjoner av DAF og FAF, og kan veksle mellom disse. Brukeren selv kan ikke justere de seks forhåndsinnstilte kanalene, og apparatet kan ikke skrus helt av når det er inne i øret. Apparatet har støyfilter som egen funksjon. Støyfilteret reduserer lyden som fanges opp. De laveste og høyeste frekvensene utelates og mottas dermed ikke i retur.

MySpeech festes i beltet eller plasseres trådløst i lommen. Til apparatet bruker man øretelefoner med mikrofon, eller en blåtannsender.

SmallTalk festes i beltet. Til apparatet bruker man øretelefoner med mikrofon, eller en blåtannsender.

Både *MySpeech* og *SmallTalk* er apparater som man fester i beltet eller plasseres trådløst i lommen. Apparatet er så koblet til øret via øretelefoner med mikrofon, eller en blåtannsender. Brukeren kan selv justere innstillingene til *MySpeech*. Valget av frekvensendring og forsinkelse er imidlertid noe begrenset. Ved bruk av *SmallTalk* og *MySpeech* kan tilbakemeldingen/ekkoet lett skrus av og på (f.eks. når andre personer snakker eller i situasjoner med mye bakgrunnsstøy).

Førsteinntrykk

Taleflytvansker er komplekse. Det er store individuelle forskjeller i hvordan taleflytvansken høres ut og oppleves. Derfor er det også naturlig at det er store individuelle forskjeller i hvordan det oppleves å prøve ut taleflythjelpemiddel for første gang. For å få anledning til å oppleve og sammenligne disse hjelpemidlene, får alle deltakerne i forsøksordningen tilbud om en individuell utprøving med en logoped fra Statped. Faglig kompetanse og veiledning til deltakeren, har vist seg å være svært viktig for videre bruk av apparatet. Det trengs veiledning i tekniske innstillinger av apparatet, og i bruk av apparatet som et verktøy sammen med andre flytskapende teknikker.

Deltakerne i forsøksordningen har delt mange ulike erfaringer fra bruk av apparatene, og har også reagert svært ulikt første gang de har prøvd dem på. Noen har aldri opplevd å høre sin egen stemme i retur før, mens andre har prøvd AAF hjemme eller hos logoped med en app. For noen er det unaturlig å høre sin egen stemme i feedback, mens andre snakker videre nærmest uforstyrret med apparatet. Å høre sin egen stemme med en fordreining, slik FAF innstillingen gir, er også en ny erfaring for noen. Én del-

taker sa: «Det føles som om det sitter en skummel fyr på skulderen min», når han hørte den mørke stemmen apparatet produserte. Noen deltakere ler når de hører den fordreide stemmen. Når lyden kommer i retur med forsinkelse gjelder det all lyd i rommet, ikke bare det personene selv sier. Noen av deltakerne forteller at de overraskes av dette elementet, mens andre ikke lar seg merke av det. Reaksjonene er svært ulike, og vårt inntrykk er at den første opplevelsen er svært individuell. I neste artikkel vil vi ta for oss de erfaringer som er gjort av deltakerne i forsøksordningen når de har brukt apparatet utover den første utprøvingsdagen, hva de ulike personene har rapportert om bruk av apparatet i hverdagen, og deres opplevelser av effekt.

Vil du vite mer?

Se www.nav.no/taleflyt for mer informasjon, kontaktdetaljer og søknadsskjema.

Referanser

- Ezrati-Vinacour, R. & Levin, I. (2004). The relationship between anxiety and stuttering: a multidimensional approach. *Journal of Fluency Disorders*, 29(2), 135-148. doi:10.1016/j.fludis.2004.02.003
- Guitar, B. (2014). *Stuttering: an integrated approach to its nature and treatment* (4th ed). Philadelphia, Pa.: Lippincott Williams & Wilkins.
- Pollard, R., Ellis, J. B., Finan, D., & Ramig, P. R. (2009). Effects of the SpeechEasy on objective and perceived aspects of stuttering: a 6-month, phase I clinical trial in naturalistic environments. *Journal of Speech, Language, and Hearing Research*, 52(2), 516-533.
- Scott, K. S. & St. Louis, K. O. (2011) Self-help and support groups for people with cluttering I D. Ward & K. S. Scott (Red.), *Cluttering: a handbook of research, intervention and education* (s. 211-229). Hove: Psychology Press.
- Shapiro, D.A. (2011). *Stuttering intervention - A Collaborative Journey to Fluency Freedom* (2 utg.). Austin, Texas: Pro.ed.
- Van Zaalen, Y. & Reichel, I. (2015). *Cluttering: Current views on its nature, diagnosis and treatment*. iUniverse.

AFASI

I EN SAMISK-NORSK SPRÅKKONTEKST

Den samisk-norske tospråkligheten er mangfoldig og lite belyst i logopedisk sammenheng. I denne artikkelen stilles det spørsmål om hvilke språkvalg som gjøres av personalet på sykehjem og i hjemme-tjeneste og om logopedtjenestens innhold og prioriteringer i behandling av samisk-norskspråklige afasirammede.

Jorun Høier

er logoped MNLL og dosent ved Universitet i Tromsø, Institutt for Lærerutdanning og pedagogikk. Hun har hatt forskningsmessig tilknytning til Flerfaglig forskningsgruppe for helse- og omsorgstjenester. Hun har tidligere arbeidet som logoped ved Universitetssykehuset i Nord-Norge.

Epost:

jorun.hoier@uit.no

Innledning

Språk er det mest effektive redskapet vi har til kommunikasjon, refleksjon og læring. Denne artikkelen tar for seg hvordan hjelpetjenesten forholder seg til tospråklige afasirammede. Oppmerksomheten rettes mot

- 1) pleiepersonalet på sykehjem og hjemmetjeneste for å få innblikk i deres kommunikative erfaringer med tospråklige afasirammede, og hvilke vurderinger de gjør ved språkvalg i den aktuelle tospråklige konteksten,
- 2) logopedtjenestens tilnærming i utredning og behandling av tospråklige afasirammede, og hvilke språkvalg som gjøres i kartlegging og behandling, og
- 3) innholdet i samarbeidet mellom logopedtjenesten og hjemmetjenesten og pleiepersonalet på sykehjem.

Artikkelens tema krever et språkhistorisk bakteppe for å få en forståelse av den samisk-norske språksituasjonen for dagens eldre. Minoritetspolitikk overfor samene var lenge ensbetydende med fornorskningsspolitikk (Minde 2005). Dagens oldeforeldre- og besteforeldregenerasjon fikk sin grunnskoleopplæring innenfor det som defineres som fornorskningssperioden (1860–1967), ble voksne i overgangssperioden (1967–1987) og har etter det vært vitne til sine barns og barnebarns erfaringer med vitalisering av samisk gjennom språklig arbeid i barnehage og skole (Todal 2009). Både fornorskningss- og revitaliseringsperioder representerer store strukturelle endringer og inneholder individuelle taps- og vinningsopplevelser. Det medfører blant annet at hver enkelt må ta flere hensyn når det skal velges språk i ulike samtalsituasjoner (Johansen 2009).

I denne artikkelen rettes oppmerksomheten mot hvordan hjemmetjenesten, sykehjemspersonalet og logopedtjenesten forholder seg til de afasirammedes tospråklighet i fem kommuner innenfor forvaltningsområdet¹ for samisk språk, og hvordan tjenestene forholder seg til hverandre. Til sammen har de fem kommunene nær 12000 innbyggere med variasjon fra knapt 900 til vel 2900 innbyggere. Samisk språkråd (2000) anslår at det bor omlag 16000 samisktalende innenfor hele det samiske hovedområdet², og det utgjør rundt 17 prosent av den totale befolkningen. Ca. halvparten av den samisktalende befolkningen oppgir at de både leser og skriver begge språk, og 24 prosent oppgir samisk som sitt sterkeste språk (op.cit.). Språkbytte og språkbevaringsprosesser har gått parallelt i de afasirammedes voksne liv både som individuelle prosesser og som gruppeprosesser.

Et faglig utgangspunkt

Artikkelen har et tosidig språklig perspektiv hvor oppmerksomheten rettes både mot afasi og tospråklighet. European Center for Modern Language anslår at halvparten av verdens befolkning forholder seg daglig til minst to språk. Oppmerksomhet mot både tospråklighet og afasi er dermed relevant utover den samisk-norske språkkonteksten.

Centeno (2007) beskriver tospråklige som en særegen heterogen sosiolingvistisk gruppe hvor språkene tilegnes og brukes i et mangfold av språklige kontekster. I arbeid med språklig rehabilitering av afasirammede er det viktig å forstå den enkeltes kommunikative behov, men det er også nød-

vendig å kjenne til den afasirammedes språkhistorie (Centeno 2007, Ardila 2007a). Det aktualiserer flere spørsmål som er relevante for logopedisk praksis: Brukes språkene i ulike sosiale sammenhenger (Ardila 2007a, Basenight-Brown og Altariba 2007, Centeno 2007)? Er språkene tilegnet simultant eller sekvensielt (Centeno 2007)? Har språkblanding vært en del av språkpraksisen før afasi, og hvor aktive har språkene vært på ulike tidspunkt og domener i den afasirammedes liv (Basenight-Brown og Altariba 2007, Centeno 2007, Fabbro 2001, Lorenzen og Murray 2008)?

Bialystok (2011) stiller spørsmål om hvordan språkvalg hos tospråklige foregår. Hun holder fram at begge språk alltid er aktive i noen grad, også i enspråklige kontekster. Språkvalgene forutsetter utføringskontroll når kommunikasjonspråk skal velges. Et av funnene til Bialystok (op.cit.) er lengre reaksjonstid uavhengig av hvilket språk som velges. Videre viser Bialystok til forskningsmessig støtte for at tospråklige erfaringer akkumuleres til kognitive nettverk i hjernen, og nettverkene holdes fram som en dokumentasjon på hjernens plastisitet. Hernadez et al. (2000) og Lorenzen og Murray (2008) viser til en rekke casestudier med bruk av fMRIⁱⁱⁱ, og hvor det ble funnet overlappende områder ved aktivering av språkene hos personer som hadde lært begge språk tidlig. Bildet var ikke like tydelig hos personer som hadde lært andrespråket sent i livet (op.cit.).

Sosialt og psykisk velvære er knyttet til evne til å kommunisere på et visst nivå og representerer en avgjørende faktor for opplevd livskvalitet (Cruice et al. 2003). Cruice et al. fant i sin studie at 70 prosent av de afasirammede led av depresjon etter språktapet. Sentralt i behandling er dermed å styrke både verbal og nonverbal kommunikasjon. Lomas et al. (1989) gjennomførte eksperiment med vekt på funksjonell kommunikasjon hvor både behandlere og ektefeller til afasirammede deltok. Målet var å vurdere det kommunikative resultatet ut fra kriteriet mottatt eller ikke-mottatt budskap. Temaene i kommunikasjonen var sosiale behov, ferdigheter i å uttrykke livserfaringer og grunnleggende behov relatert til helse. Ektefeller og behandlere vurderte resultatet av kommunikasjonen forskjellig. Det førte til spørsmål om i hvor stor grad funksjonell kommunikasjon med afasirammede kan vurderes uavhengig av kommunikasjonspartnerens kjennskap til den afasirammede. I en senere studie av Jensen et al. (2015) ble det gjennomført et firetrinns intervensjonsprogram for å øke personalets kunnskaper og ferdigheter i å gi kommunikativ støtte til den afasirammede. Resultatene viste ikke signifikante forskjeller

fra før og etter gjennomføring. Kommunikasjonspartnerne til de afasirammede formidlet imidlertid at de etter programmet følte seg mer vel i kommunikasjonen og tok dermed flere initiativ til kommunikasjon med den afasirammede. Jensen et al. antyder at en mulig forklaring kan være at personalet var blitt dyktigere til å fornemme den afasirammedes behov og tilpasse responsen ut fra dette.

Adrover-Roig et al. (2011) stiller spørsmål om det er slik at tversspråklig generalisering forekommer, og om det kan forklares ut fra måten behandlingen gjennomføres på. Engelsk-bengali tospråklige trente i en første fase med fokus på benevning på språk 1 og i neste fase på språk 2. Effekten ble målt ut fra antall benevninger. Det var fem deltakere og det ble funnet tversspråklig effekt hos tre av dem, og på dette grunnlaget konkluderte Adrover-Roig et al. (2011) med tversspråklig effekt fra språk 1 til språk 2. Edmonds og Kiran (2006) brukte også benevning for å undersøke om trening på et av språkene påvirker det andre språket. Undersøkelsen ble gjennomført på tre spansk-engelskspråklige afasirammede som ble vurdert til å ha hatt om lag samme funksjonelle språkkompetanse på begge språk. Alle tre hadde hatt slag i venstre hemisfære, og treningen ble gjennomført ni måneder etter slaget. Øvingsordene på det ene språket var semantisk relatert til øvingsord på det andre språket. To av informantene trente på spanske ord, den tredje på engelske ord. Resultatene viste tversspråklige generaliseringer for alle tre, og Edmonds og Kiran konkluderte med generaliseringseffekt både innenfor og mellom språkene. Croft et al. (2011) refererte blant annet til denne studien når de stilte spørsmål om tversspråklige generaliseringer. I deres studie konkluderte de med generalisering fra språk 1 til språk 2 ved semantisk vektete oppgaver.

Marangolo et al. (2009) bekrefter gjennom en annen case-studie at trening på ett av språkene også har effekt på det andre språket. Det ble gjennomført en seks måneders intensiv treningsperiode med benevning på språk 2. Også i denne studien fant de samme bedring i begge språk (flamsk og italiensk) ved retest. Lorenzen og Murrays (2008) studie bekrefter også tversspråklig generalisering når treningen foregår på det svakeste språket.

Fredriksson (2011) rapporterer økt evne til benevning i begge språk etter intensiv trening over en lengre periode, og Bialystok (2011) formidler dramatisk effekt også etter korte og intensive treningsøkter på et av språkene. I følge Kelly et al. (2010) synes intensitet i all afasibehandlingen å ha avgjørende betydning for bedring. Både Bialystok

(2011), Fredriksson (2011) og Pulvmüller og Berthier (2008) forklarer resultatene med at den intensive treningen aktiverte den nevralt aktiviteten i venstre hemisfære, og økt nevralt aktivitet forklarer bedring også i det språket som det ikke er gjennomført trening på. Den generelle konklusjonen ut fra denne gjennomgangen er at språktrening har effekt ved intensiv språktrening. Resultatene varierer når det stilles spørsmål om det er mest effektivt å gjennomføre trening på språk 1, språk 2 eller begge samtidig.

En metodisk tilnærming

De fem kommunene som deltok i undersøkelsen er valgt ut fra den posisjon som samisk språk har i lokalsamfunnet^{iv}. Den metodiske tilnærmingen er kvalitativ, og data er hentet inn gjennom samtaleintervju med pleiepersonalet på sykehjem, hjemmetjeneste og med logopedtjenesten. Noen av intervjuene innenfor omsorg og pleie er gruppeintervju, andre individuelle ut fra hva som var mulig av praktiske grunner. Presentasjon av data er refererende. Det ble tatt initiativ til intervju med logoped via pedagogisk psykologisk tjeneste (PP-tjenesten) som normalt også innbefatter logopedtjenesten. Ingen av kommunene har samiskspråklig logoped som arbeider med afasirehabilitering. Det er derfor gjennomført individuelle intervju med privatpraktiserende logoped som dekker to av kommunene, og med logoped i tredjelinjetjenesten som dekker et større område enn de fem kommunene som det er fokusert på i denne undersøkelsen.

Til pleiepersonalet og hjemmetjenesten er det stilt spørsmål om hvilken posisjon samisk og norsk språk har i lokalsamfunnet, og i hvilken grad pleiepersonalet og hjemmetjenesten er tilstrekkelig tospråklige til å kunne foreta språkvalg i kommunikasjon med beboere/brukere ut fra deres språklig preferanser. Det er også stilt spørsmål om tjenestens kunnskap om og erfaringer med de afasirammedes språkpreferanser. Til logopedtjenesten er det stilt spørsmål om i hvilken grad det blir gjennomført systematiske undersøkelser av den afasirammedes språkvalg, hvilken form for kartlegging som foretas på hvilket språk, og om behandlingen primært er rettet mot det ene, det andre eller begge språk. Det er også stilt spørsmål om intensitet i språktreningen. Til alle informantgruppene er det stilt spørsmål om samarbeid mellom helsetjenesten og logopedtjenesten. Prosjektet kan sees som en videreføring og utdyping av tidligere undersøkelser av hvilke faglige vurderinger som vektlegges i logopedisk praksis (Høier 2015).

Prosjektet er vurdert av Norsk samfunnsvitenskapelig data-tjeneste som ikke meldepliktig.

Presentasjon av funn

Verken hjemmetjenesten eller personalet ved sykehjemmene hadde full oversikt over antall afasirammede i sine kommuner, men resonerte seg fram til at det er langt færre enn det som var vanlig for noen år siden. Samlet kom de fram til 13 kjente tilfeller av afasi.

Informantene fra sykehjem og hjemmetjeneste i lokalsamfunn med samiskspråklig dominans

- Informantene formidlet at de hadde en intuitiv kunnskap om beboernes/brukernes språkpreferanser. Spørsmål om språkpreferanser var et ikke-tema ved fordeling av personale på den enkelte beboer/bruker. De formidlet at de kommuniserte på samisk med de samiskspråklige og på norsk med norskspråklige afasirammede.
- Det kom fram nyanser som viste at deler av personalet enten var enspråklig norsktalende eller hadde norsk som andrespråk med russisk, thailandsk, filipinsk eller eritreisk som førstespråk. Disse informantene formidlet at de brukte norsk i den daglige kommunikasjonen med alle beboere/brukere, og at dette ikke medførte utfordring i den daglige samhandlingen med de afasirammede.
- En av pleierne formidlet konsekvent valg av samisk som kommunikasjonsspråk ved henvendelse til eller som svar på henvendelser fra afasirammede uavhengig av beboernes/brukernes språkpreferanser. Begrunnelsen var at de afasirammede var samiskspråklige, men valgte norsk ut fra språklig status.

Informantene i lokalsamfunn med norskspråklig dominans

- Informantene formidlet at det var variasjon mellom den eldste og den noe yngre delen av beboerne/brukerne når det gjaldt bruk av samisk språk i daglig kommunikasjon. Skillet går mellom de som er i 80-årene eller eldre og de som er i 70-årene eller yngre. De beskrev et språklig bilde hvor de eldste afasirammede hadde hatt samisk som førstespråk i sin barndom og ungdom, men valgt norsk som fellesspråk i eget hjem. Som foreldre videreførte de noen av sine samiskspråklige domener i samtaler med eldre slektninger og naboer, men norsk ble familiens fellesspråk, og gradvis det dominerende språket i lokalsamfunnet. De formidlet videre at norsk språk hadde fått et sterkere fotfeste hos 70-åringene enn 80-åringene, og det til tross for at den generelle samiskspråklige oppvåkningen hadde

ført til økt status ved bruk av samisk. En av informantene i hjemmetjenesten formidlet at noen av dagens gamle ble forkjempere for samisk da arbeidet med revitalisering av språket satte inn på 1970-tallet, men hadde da allerede etablert norsk som språk i familien og hadde norskspråklig sosialt nettverk. Informanten formidler at det i sosiale sammenhenger «alltid» var minst én enspråklig bruker av norsk, og for å unngå sosial ekskludering fortsatte norsk å dominere som kommunikasjons-språk på de fleste domener.

- Informantene formidlet at ingen av tjenestene hadde en språkpolicy hvor det tospråklige personalet ble fordelt ut fra de afasirammedes språklige preferanser. En av informantene tok en spørreunde på sin avdeling der hun stilte spørsmål til alle beboere om foretrukket språk. Informanten stilte spørsmålet både på samisk og norsk. De eldre, med og uten afasi, formidlet i en eller annen språklig form at «det går bra med norsk, men samisk er lettere».
- Informantene hadde erfaringer med at noen beboere/brukere ga et samiskspråklig svar på norskspråklig henvendelse fra personalet. Dette ble tolket som at brukeren fortsatt hadde tospråklig kompetanse, men ikke lenger skilte mellom språkene. Informanten konkluderte med at brukerens bevissthet rundt språkvalg var svekket.

Informantene i PP-tjenesten, privatpraktiserende logoped og logoped i regional rehabiliteringsinstitusjon i de fem kommunene ble intervjuet om språklig rehabilitering av afasirammede.

- Det ble stilt spørsmål til alle PPT-kontor om deres tjenester til tospråklige afasirammede. Bare ett av kontorene hadde logoped, og afasi var ikke et av arbeidsområdene til vedkommende. Til sammen var det fire samisk-norskspråklige logopeder i de fem kommunene og én ikke-samiskspråklig logoped. To av logopedene hadde afasi som arbeidsområde hvorav den ene var privatpraktiserende og den andre ansatt ved regional rehabiliteringsinstitusjon. Ved utskrivning fra sykehus ble søknad om logopedisk behandling sendt via PP-tjenesten til logoped med privat praksis eller til logoped ved regional institusjon for rehabilitering.
- Logopeden i privat praksis var samisk-norskspråklig og stilte alltid spørsmål til den afasirammedes nær-

personer og personalet på sykehjem eller hjemmetjenesten om hvilket språk den afasirammede valgte i kommunikasjon. Også hjemmetjenesten/pleie-personalet fikk spørsmål om språkvalg i kommunikasjon med den afasirammede. Informantens begrunnelsen var at det ga innblikk i de afasirammedes språkvalg, og hvordan kommunikasjonen mellom den afasirammede og miljøet fungerte. Det ble ikke lagt vekt på formell kartlegging. Det ble delvis begrunnet med at Norsk Grunntest for Afasi ikke er tilpasset samisk, og at andre kartleggings-verktøy ikke var vurdert. Språktreningen foregikk så langt som praktisk mulig på sykehjem eller i den afasirammedes hjem. Logopeden la hovedvekt på konkret kommunikativ veiledning i kommunikasjon mellom den afasirammede og pårørende og personalet. Intensiteten i behandlingen var på maksimum én gang pr uke.

- Logoped ved regional rehabiliteringsinstitusjon arbeidet i tverrfaglig team og dekket et større område enn de fem kommunene som deltok i undersøkelsen. Rehabiliteringsoppholdene var på tre uker med daglige treningsøkter og språklig oppfølging gjennom miljøtiltak på avdelingen. Logopeden undersøkte språklig status ved innkomst ved å observere den afasirammede i miljøet og ved bruk av Norsk Grunntest for Afasi. Logopeden var ikke samiskspråklig, og både kartlegging og det språklige rehabiliteringsarbeidet foregikk via andrespråket til de samiskdominante afasirammede. Logopeden stimulerte den afasirammede til bevisst å velge norsk under rehabiliteringsoppholdet, og i tilfeller med språkblanding ble dette påpekt for å øke den språklige bevisstheten ved språkvalg. I de tilfellene det oppsto kommunikasjonsvansker på grunn av logopedens manglende samiskspråklige kompetanse, ble samiskspråklig sykepleier kontaktet og bisto språklig for å avklare situasjonen. Det ble foretatt nye vurderinger med Norsk Grunntest for Afasi ved avslutning av rehabiliteringsoppholdet, og den afasirammede fikk tilbud om nytt opphold når logopeden vurderte at det var grunnlag for videre framgang. Ved avslutning av behandlingen sendte begge logopeder sluttrapport til henvisende instans og til PP-tjenesten.

Drøfting

Denne studien har tre oppmerksomhetsområder. For det første er det sykehjemmenes og hjemmetjenestens erfar-

inger med språkvalg i kommunikasjon med tospråklige afasirammede i samiskdominante og norskdominante lokalsamfunn. For det andre er det logopedtjenestens språkvalg i utredning og behandling av afasi, og for det tredje samarbeidet mellom tjenestene. Møtet mellom de ulike tjenestene representerer et møte mellom ulike profesjoner. Deltakelse i faglige samarbeidsrelasjoner fordrer at hver og en er villig til å fremme faglige synspunkter og begrunne sine valg. Både helse- og logopedtjenesten har en profesjonsrolle i møte med pasienter/klienter, deres pårørende og deres samarbeidspartnere.

Intervjuene gir et bilde av en hjemme-, pleie- og logopedtjeneste som ikke har som rutine å etterspørre de afasirammedes individuelle tospråklige historie. Informantene formidler en generell kunnskap om den tospråklige situasjonen i de respektive lokalsamfunnene. Noen av informantene har også spesifikk kunnskap om enkelte beboere/brukeres språklige preferanser ut fra naboskap, slektskap og vennskap. Men dette framstår ikke som en systematisert felles kunnskap hos hjemme-, pleie- og logopedtjenesten. Centeno (2007) og Ardila (2007a) holder fram betydningen av kunnskap om den enkelte afasirammedes språkhistorie for å forstå styrkeforholdet mellom språkene, men også for å forstå de språkvalg som gjøres i ulike språkkontekster. En slik felles kunnskap vil blant annet ha betydning ved fordeling av personalet ut fra beboernes/brukernes språkpreferanser. Funnene i denne undersøkelsen indikerer heller at det er informantenes språkpreferanser som er avgjørende for valg av kommunikasjonsspråk med beboere og brukere av hjemme-, pleie- og logopedtjenesten. De informantene som har norsk som sitt eneste kommunikasjonspråk, formidler at det ikke har store konsekvenser for kommunikasjonen med samiskdominante afasirammede. De samiskspråklige er alltid tospråklige, om enn med varierende kompetanse på de respektive språkene.

I de norskdominante lokalsamfunnene formidlet en av informantene at det er tospråklige afasirammede som syntes å ha redusert bevissthet om språkvalg. De kunne skifte språk i samtale med samme samtalepartner. Basenight-Brown (2007) og Bialystok (2011) beskriver lignende funn ut fra manglende kontroll ved språkvalg. Et interessant spørsmål er om kunnskap om de afasirammedes individuelle språkhistorier og språkpraksiser før afasi, kunne bidra til å tolke uventede språkskifter som en del av en lokal sjargong og ikke som en manglende bevissthet ved språkvalg. Basenight-Brown og Altariba (2007), Centeno (2007), og Lorenzen og Murray (2008) beskriver praksiser med blanding av språk også i tospråklige miljø hos per-

soner som ikke har afasi. I følge informantene forekom det språkblanding, men den ble ikke tolket som et karakteristisk trekk ved brukernes/beboernes afasi. Beboer/bruker i norskdominerte lokalsamfunn erfarte primært bruk av norsk i kommunikasjon med pleiepersonalet.

I de samiskdominante lokalsamfunnene formidlet informantene at førstespråket forble dominerende mens andrespråket ble hardere rammet ved afasi. Hvis en følger Hernadez et al. (2000) og Lorenzen og Murray (2008) i deres konklusjon om at begge språk syntes å være lokalisert i venstre hemisfære, er det nærliggende å stille spørsmål om begge språk rammes «like mye» etter en skade i språkområdene. Materialet knyttet til samisk-norsk tospråklighet er lite, men det er likevel av interesse å merke seg styrkeforholdet mellom språkene i lokalsamfunn med mange samiskdominante tospråklige sammenlignet med lokalsamfunn med mange norskdominante tospråklige. Denne todelingen kan synes noe forenklet, men noen av informantene formidler erfaringer som viser at norsk språk rammes hardere etter hjerneslag enn samisk hos de eldste afasirammede (80 år og eldre). Denne gruppen har hatt en sterkere samiskspråklig dominans tidlig i livet sammenlignet med yngre afasirammede. Dette er erfaringer som delvis bekrefte av Ardila (2007b), men da hos eldre afasirammede.

Uavhengig av spørsmål om antall språk, vises det i forskningslitteraturen til bedring av språkfunksjonen hos afasirammede ut fra økt nevralt aktivitet i hjernens språkområde (Bialystok 2011, Fredriksson 2011). Den nevralt aktiviteten er en konsekvens av språkstimulering (op.cit.). Dette underbygges ved funn som viser at trening på ett av språkene har generaliseringseffekt også på andrespråket (Edmond og Kiran 2006, Marangolo et al. 2009, Fredriksson 2011). Marangolo et al. (2009) holder også fram at parallell bedring av begge språk peker i retning av samme cerebrale organisering for alle de språkene som den afasirammede har tilegnet seg. De viser også til funn der seks måneders behandling med fokus på språk 2 førte til bedring av språk 1. Dette vil særlig gjelde på ord- og begrepsnivået som er mindre språksensitivt enn morfologi og syntaks (Adrover-Roig et al. 2011).

Det er variasjon i den refererte forskningen om den tverspråklige effekten går fra språk 1 til språk 2, fra språk 2 til språk 1 eller om bedringen er uavhengig av hvilket språk behandlingen foregår på. Det kommer imidlertid ikke fram om det var store kompetanseforskjeller mellom språk 1 og språk 2 hos informantene før afasien inntraff. Det gir

grunn til å være oppmerksom ved valg av behandlingsspråk for afasirammede med sterk samisk eller norskspråklig dominans. Lorenzen og Murray (2008) formidler en noe avventende holdning til konklusjonene om tverspråklig effekt ved å vise til at de fleste resultatene er fra casestudier eller forskning på små grupper.

I følge informantene fra sykehjem og hjemmetjeneste er det lite eller ingen kontakt mellom logopedtjenesten og pleiere på sykehjem og i hjemmetjenesten. Logopedene formidler at de sender rapporter til henvisende instans. På spørsmål til informantene i hjemmetjeneste og på sykehjem responderes det med at de enten ikke har fått, ikke sett, ikke vektlagt eller hatt tid til å lese logopedens rapporter. Et viktig spørsmål som ikke ble stilt i undersøkelsen, er om dette skyldtes travelhet, manglende rutiner eller om rapportene

ikke var formulert hensiktsmessig i forhold til pleiepersonaleets behov. Informantene i hjemmetjeneste og sykehjem synes heller ikke å ha rutiner for å etterspørre logopedens rapporter, den afasirammedes tospråklige historie eller å tematisere de tospråklige utfordringene i kommunikasjon med den afasirammede.

Avsluttende kommentar

Ut fra denne undersøkelsen kan det oppsummeres med fire hovedfunn. For det første er det ikke en generell mangel på samisk-norsktospråklige logopeder sett i forhold til antall afasirammede i forvaltningsområdet for samisk språk, men det er en ujevn fordeling, det er store geografiske avstander og det er mangel på logopeder i stillinger hvor afasirehabilitering inngår. For det andre synes det å være overraskende få afasirammede sett i forhold til prevalens for afasi på

GREP OM BEGREPER

– en metodikk for begrepslæring

NYHET!

Grep om begreper er en praktisk og strukturert metodikk, som gjennom nysgjerrig undring og utforskning kan skape økt begrepslæring i barnehagen. Barna lærer å lære begreper!

Viktige elementer i Grep om begreper er:

- å gå i dybden og utforske ett begrep om gangen
- å motivere til læring ved å bygge på barnas egne forkunnskaper
- å bruke tankekart som læringsverktøy

Grep om begreper består av:

- en veiledningsbok som beskriver metodikken og det teoretiske grunnlaget
- en magnetavle med magnetbilder knyttet til hvert av heftene
- 10 øvingshefter (bokmål og nynorsk)

For alle barn fra 3 år

Lær å lære begreper!

EPLER

BIL

JAKKE

MAUR

BURSDAG

SØSKEN

FRYSE

FIRKANT

VENN

TRIST

Følg oss på facebook.com/ganaschehoug

www.gan.aschehoug.no – forlag@gan.aschehoug.no – Tlf: 24147625

nasjonalt nivå. For det tredje når ikke resultatene fra de logopediske undersøkelsene ut til pleierne i hjemmetjeneste og sykehjem. Enten gir rapportene ikke mening for pleiepersonalet eller de tas ikke i bruk av andre grunner. Det er uklart om det skyldes rutinesvikt eller om informasjonen ikke oppleves som relevant for pleiegruppen. For det fjerde peker funnene i retning av at det er de afasirammede som må tilpasse seg samtalepartnerens språkvalg mens hjelpe-tjenestene velger språk ut fra egne språkpreferanser eller av språkideologiske grunner. Det kan se ut som den afasirammede tenker praktisk rundt språkvalg mens deler av personalet velger språk ut fra språkkompetanse, språkpreferanser eller gjør ideologisk begrunnede språkvalg.

Referanser:

- Adrover-Roig, Daniel, Galparsoro-Izagirre, Nekane, Marcette, Karine, Ferré, Perrine, Wilson, Maximillano, Inés og Ansoldo, Ana (2011): Impaired L1 and executive control after left basal damage in bilingual Basque-Spanish person with aphasia. *Clinical Linguistics & Phonetics*, 25 (6-7): 480–498.
- Ardila, Alfredo (2007a): Bilingual Across the Life-Span under Normal and Abnormal Condition. I: Ardila, Alfredo og Ramos, Eliane (red.) (2007): *Speech and Language Disorders in Bilinguals*, Nova Science Publisher, Inc, New York.
- Ardila, Alfredo (2007b): Assessment and Treatment of Bilingual Aphasia and Bilingual Anomia. I: Ardila, Alfredo og Ramos, Eliane (red.) (2007): *Speech and Language Disorders in Bilinguals*, Nova Science Publisher, Inc, New York.
- Basenight-Brown, Dana M. og Altariba, Jeanette (2007): Code-Switching and Code-Mixing in Bilinguals: Cognitive, Developmental, and Empirical Approaches. I: Ardila, Alfredo og Ramos, Eliane (red.): *Speech and Language Disorders in Bilinguals*, Nova Science Publisher, Inc, New York.
- Bialystok, Ellen (2011): Reshaping the Mind: The Benefits of Bilingualism. *Canadian Journal of Experimental Psychology*, 65 (4): 229–235.
- Centeno, José: Considerations for an Ethnopsycholinguistic Framework for Aphasia Intervention with Bilingual Speakers (2007). I: Ardila, Alfredo og Ramos, Eliane (red.): *Speech and Language Disorders in Bilinguals*, Nova Science Publisher, Inc, New York.
- Croft, Stephen, Marshall, Jane, Pring, Tim og Hadwick, Matthew (2011): Therapy for naming difficulties in bilingual aphasia: which language benefits? *International Journal of language and communication disorders*, 46 (1): 48–62.
- Cruice, Madeline, Worall, Linda, Hickson, Louise og Murison, Robert (2003): Finding a focus for quality of life with aphasia: Social and emotional health, and psychological well-being. *Aphasiology*, 17 (4), 333–353.
- Edmonds, Lisa A. og Kiran, Swathi (2006): Effect of Semantic Naming Treatment on Cross-linguistic Generalization in Bilingual Aphasia. *Journal of Speech-Language and Hearing Research*, 49 (2): 729–748.
- Fabbro, Franco (2001): The Bilingual Brain: Bilingual Aphasia. *Brain and Language*, 79, 201–210.
- Fredriksson, Julius (2011): Measuring and inducing brain plasticity in chronic aphasia. *Journal of Communication Disorders*, 44: 557–563.
- ⁱ Det samiske forvaltningsområdet består nå av 10 kommuner: 5 i Finnmark, 2 i Troms, 1 Nordland og 2 i Nord-Trøndelag
- ⁱⁱ Det nordsamiske hovedområdet inkluderer alle kommunene i Finnmark og Nord-Troms og dessuten Sørreisa, Bardu, Salangen, Skånland og Lavangen kommuner i Troms og Tjeldsund og Evenes kommuner i Nordland.
- ⁱⁱⁱ Funksjonell magnetresonanstomografi – en funksjonell hjerneavbildningsteknikk som gir informasjon om sammenhengen mellom kognitiv aktivitet og funksjonell lokalisering i hjernen
- ^{iv} Lokalsamfunn brukes videre som begrep. Hver kommune har flere bygder, men bare en av de 5 kommunene har mer enn ett sykehjem. Alle kommunene har felles hjemmetjeneste for alle bygdene i kommunen. Når antall innbyggere oppgis, gjelder det for hele kommunen.
- Hernandez, Arturo E., Martinez, Antígona og Kohmert, Kathryn (2000): In Search of the Language Switch: An fMRI Study of Picture Naming in Spanish-English Bilinguals. *Brain and Language*, 73, 421–431.
- Høier, Jorun (2015): Et profesjonsperspektiv på logopedisk yrkesutøvelse. *Norsk Pedagogisk Tidsskrift*, 99 (1), 53–66.
- Jensen, Lise R., Løvholdt, Annelise P., Sørensen, Inger R., Blüdnikow, Anna, Iversen, Helle K., Hougaard, Anders, Mathisen, Lone L. og Forchammer, Hysse B. (2015): Implementation of supported conversation for communication between nursing staff and in-hospital patients with aphasia. *Aphasiology*, 29 (1): 57–80.
- Johansen, Åse Mette (2009): «Velkommen te' våres Norge». En kvalitativ studie av språkbytte og språkbevaring i Manndalen i Gáivuotn/Kåfjord. Novus forlag.
- Kelly, Helen, Brady, Marian og Enderby, Pamela (2012): *Speech, and language therapy for aphasia following stroke*, Cochrane Database of Systematic Review, CD000425.
- Lorenzen, Bonnie og Murray, Laura (2008): Bilingual Aphasia: A Theoretical Clinical Review. *American Journal of Speech-Language Pathology*, 17: 299–317.
- Lomas, Jonathan, Pickard, Laura, Bester, Stella, Elbard, Heather, Finlayson, Alan og Zoghaib, Carolyn (1989): The Communicative Effectiveness Index: Development and Psychometric Evaluation of a Functional Communication Measure for Adult Aphasia. *American Speech-Language-Hearing Association*, 54: 113–124.
- Marangolo, Paolo, Rizzi, Christina, Peran, Patrice, Piras, Fabrizio og Sabatini, Umberto (2009): Parallel recovery in a bilingual aphasic: A neurolinguistic and fMRI study. *Neuropsychology*, 23 (3): 405–409.
- Minde, Henry (2005): Fornorskning av samene – hvorfor, hvordan og hvilke følger. I: *Sámi skuvlahistorjá/Saemien skuvle-vaajese/ Samisk skolehistorie*, Bind 1, Davvi Girji.
- Pulvermüller, Friedmann og Berthier, Marchelo (2008): Aphasia therapy on a neuroscience bases. *Aphasiology*, 22 (6): 563–599.
- Samisk språkråd (2000): *Rapport: Undersøkelse av bruken av samisk språk*. Deatnu/Tana: Sámi Ealáhus- ja Guorahallanguoddás – Samisk Nærings- og utviklingssenter.
- Todal, Jon (2009): Undervisning i samisk som førstespråk i Noreg. I: Lund Svein (red.), Elfrid Boine, Siri Broch Johansen og Siv Rasmussen (medred.): *Sámi skuvlahistorjá/Sámij skávláhistávrra/Saemien skuvle-vaajese/Samisk skolehistorie*, Bind 3: 422–441, Davvi Girji.

Leseferdigheter og motivasjon for lesing på ungdomstrinnet

Våren 2015 gjennomførte vi en web-basert spørreundersøkelse blant elever i ungdomstrinnet i tre mellomstore kommuner i Norge. Utvalget består av 915 elever, henholdsvis 465 gutter og 450 jenter. Målsettingen var å se nærmere på hvordan norske ungdommer opplever egne leseferdigheter, hva som motiverer for lesing, og hvorvidt de kjenner til lesestrategier.

Metodisk ble det benyttet bivariate analyser og strukturell ligningsmodellering for å analysere sammenhenger mellom variablene i undersøkelsen.

62 prosent av guttene og 74 prosent av jentene oppgir at de leser like godt som sine jevnaldrende. Når det gjelder spørsmål om hva som motiverer for lesing, svarer 46 prosent av jentene og 28 prosent av guttene at de liker å lese bøker. 45 prosent av guttene liker å lese tegneserier, mens dette gjelder 28 prosent av jentene. Det er verdt å merke seg at når det gjelder motivasjon for å lese tegneserier, er det ingen signifikante forskjeller mellom elever som strever med å lese og andre.

For begge kjønn er det positiv sammenheng mellom kjennskap til lesestrategier og leseferdighet. Elever som sliter med å lese har i liten grad kjennskap til lesestrategier.

Marie-Lisbet Amundsen

Dosent i pedagogikk ved Høyskolen i Vestfold og Buskerud. Utdannet cand. paed.spec./logoped.

Hun har lang erfaring som pedagogisk-psykologisk rådgiver/logoped, og spisskompetanse knyttet til barn, unge og voksne med sammensatte lærevansker og sosiale og emosjonelle vansker.

Epost: Marie.L.Amundsen@hvv.no

Per E. Garmannslund

er cand.polit med hovedfag i pedagogikk. Han er tilsatt som førstelektor ved institutt for pedagogikk ved Universitetet i Agder hvor han arbeider som studiekoordinator for PEL faget i grunnskolelærerutdanningen.

Epost: per.e.garmannslund@uia.no

Innledning

De første PISA-resultatene fra 2000, som ble gjort kjent i 2001, viste at Norge var rangert rundt gjennomsnittet i OECD. Dette skuffet mange, og flere tiltak ble satt inn for å bedre leseferdighetene hos elever i ungdomstrinnet. I perioden fra 2006 til 2009 så man noe framgang, og nå lå de norske elevene noe over gjennomsnittet for OECD-landene i lesing, samtidig som man så en reduksjon av elever som skåret på de laveste prestasjonsnivåene. I PISA 2012 var OECD-gjennomsnittet i lesing 496 poeng, og norske elever skåret med et gjennomsnitt på 504 signifikant over dette. Blant de 34 OECD-landene som deltar, skåret 14 land bedre enn Norge og 19 land dårligere. Med bak-

grunn i dette konkluderer Roe (2013) med at det fortsatt er en vei å gå med tanke på norske elevers lesekompetanse.

Knighton og Bussiere (2006) fant at det er klar sammenheng mellom høye prestasjoner på PISA og økte muligheter med tanke på videre utdanning og arbeidsliv. De fulgte i 2004 mer enn tre hundre 19-åringer i Canada som hadde deltatt i PISA-undersøkelsen fire år tidligere, og konkluderer med at elever som skåret bra på lesetesten (nivå 2) har dobbelt så store sjanser som andre for å gjennomføre videregående utdanning. Funnene viser at elevers sjanse for å gjennomføre høyere studier øker proposjonalt med skåre på lesetesten.

Blant annet av denne grunn har PISA-resultatene fått utdanningspolitiske konsekvenser, og flere tiltak er satt inn for å bedre norske elevers lesekompetanse, blant annet *skolebasert kompetanseheving* som retter seg inn mot ungdomstrinnet. I tidsrommet 2012 til 2017 har Utdanningsdirektoratet i samarbeid med NTNU oppdrag om å organisere og tilrettelegge for kompetanseheving på skolene i forhold til lesing, skriving, regning og klasseledelse (Udir. 2012). Skolene som deltok i vår studie har deltatt på kompetanseheving i forhold til leseferdigheter.

I studien ønsker vi å se nærmere på hvordan elever i ungdomstrinnet opplever egne leseferdigheter, hva som motiverer de unge til å lese, og hvorvidt de kjenner til lesestrategier. Vi ønsker også å se om det er kjønnsforskjeller i forhold til opplevelse av egne leseferdigheter og motivasjon for lesing. I studien stiller vi følgende forskningsspørsmål:

- Hvordan vurderer elever på ungdomstrinnet egen lesekompetanse?
- Hvilke type lesestoff motiverer de unge for lesing?
- Har elevene kjennskap til lesestrategier?
- Er det kjønnsforskjeller i forhold til lesekompetanse og lesemotivasjon?

Metode

Elever i ungdomstrinnet i tre mellomstore kommuner i Norge deltok på studien som ble gjennomført i form av en web-basert spørreundersøkelse. Utvalget består av 915 elever fra åttende til tiende klasse, henholdsvis 465 gutter og 450 jenter.

Studien er basert på selvrapportering, og fem av spørsmålene er bakgrunnsvariabler som er ment å si noe om trinn, kjønn, språklig bakgrunn og karakterer i norsk skriftlig og muntlig. For de resterende spørsmålene tok elevene stilling til utsagn ut fra en fem-delt svarskala (helt uenig/ uenig/verken eller/enig/helt enig).

Elevene ble informert om at all deltagelse var basert på frivillighet, noe som betyr at de visste det ikke ville få noen konsekvenser for dem dersom de ikke ønsket å delta, eller dersom de skulle ønske å trekke seg underveis.

Tillatelse til å gjennomføre studien er gitt fra Norsk samfunnsvitenskapelig datatjeneste (NSD), og forskningsetiske retningslinjer er fulgt. Studien er basert på anonymitet og informert samtykke. I undersøkelsen ble det utviklet fire konstrukter (latente variabler), jf. tabell 1.

Kjennskap til lesestrategier (strategier) Bråten (2007) viser til at gode lesere kjennetegnes ved at de aktivt benytter leseforståelsesstrategier fra begynnelsen til slutt i leseteksten, noe som støttes av Grossmann med flere (2010), som konkluderer med at effektive lesere bruker lesestrategier når de forholder seg til skrevne tekster. I vår undersøkelse er konstruktet søkt målt gjennom tre utsagn (indikatorer) som viser til ulike former for innsikt i lesestrategier (eks: Jeg har lært noen lesestrategier).

Motivasjon regnes å ha betydning for hvilke aktiviteter elevene velger å gå inn i, og for hvilken innsats og utholdenhet de har i forhold til en oppgave (Skaalvik & Skaalvik 2009). I følge teori om indre motivasjon blir elever engasjerte i skolerelaterte aktiviteter når de opplever at undervisningen er interessant, relevant for deres liv og bekræftende på deres kompetanse (Deci & Ryan 2000, Skinner, Furrer, Marchand, & Kindermann 2008). I vår undersøkelse er konstruktet søkt målt gjennom tre utsagn (indikatorer) som viser til generell motivasjon for skolearbeid (eks: Jeg liker å arbeide med skolefagene).

Lese glede er tett knyttet opp mot leseforståelse og mestring. I *Komponenter i god leseopplæring* (Udir. 2015) påpekes det at leselyst i ungdomstrinnet kan dyrkes fram ved å gi elevene gode leseopplevelser, og lærerne oppfordres til å vise interesse for de unges leseerfaringer. Samtidig presiseres det

Tabell 1. Korrelasjon, middelerdi, standardavvik og Cronbachs alpha

	1	2	3	4
1. Strategier	..	,454**	,411**	,276**
2. Motivasjon		..	,446**	,235**
3. Lese glede			..	,399**
4. Lesing				..
Antall indikatorer i konstruktet	3	3	5	3
Middelerdi	16,04	8,17	14,58	9,32
Standardavvik	3,93	3,03	4,61	2,73
Cronbachs alpha	,584	,884	,748	,720

at lærerne skal kunne veilede elevene videre i valg av lese-tekster, og ha kjennskap til hvilken ungdomslitteratur og sakprosa som egner seg for ungdom. Skal elevene i større grad sikres gode leseopplevelser, må vi ha kunnskap om hva de unge interesserer seg for å lese. I vår undersøkelse er konstruktet søkt målt gjennom fem utsagn som handler om i hvilken grad elevene liker å lese ulike former for lesestoff (eks: Jeg liker å lese bøker).

Lesing er i henhold til «The simple view of reading» produktet av ferdigheter i avkoding av ord (ordavkoding) og forståelse (Hoover og Gough 1990). Hvis elevene har problemer med å forstå det han eller hun leser, blir det å lese lett oppfattet som en meningsløs aktivitet. I undersøkelsen er konstruktet målt gjennom tre utsagn som fokuserer på elevenes oppfattelse av egne leseferdigheter (eks: Jeg sliter med å få med innholdet når jeg leser bøker).

I tabell 1 vises i den øvre del av tabellen de bivariate korrelasjonene mellom undersøkelsens konstrukter (latente variabler). Det er moderate korrelasjoner mellom kjennskap til lesestrategier og både motivasjon og leseglede. Mellom kjennskap til lesestrategier og egenvurdering av lesekompetanse er det en svak korrelasjon. I den nedre del av tabell 1 angis det antall indikatorer i konstruktene, samt middelerverdier og standardavvik. Cronbachs alpha er et reliabilitetsmål som benyttes for å måle den indre konsistensen mellom indikatorer i et konstrukt. Cronbachs alpha mellom 0,7 og 0,9 anses vanligvis som meget god, mens mellom 0,5 og 0,7 anses som god og akseptabel (Nunnally & Bernstein, 1994).

Analysene ble gjennomført ved hjelp av IBM SPSS og Mplus 7.3. Strukturell ligningsmodellering (heretter SEM) er en statistisk metodologi som benytter en konfirmerende tilnærming som tillater testing mellom et sett av flere uavhengige og en eller flere avhengige variabler (Byrne 2010).

Den grunnleggende statistiske tilnærmingen i SEM er kovariansanalyse (Kline 2011). SEM har to grunnleggende analytiske prinsipper som er anvendelig inn i vår sammenheng. Det første er at en i SEM tester hvor godt en hypotetisk modell er tilpasset de empiriske data i undersøkelsen (Byrne 2010, Kline 2011). Den hypotetiske modellen er som regel teoretisk utledet. Det andre er at under forutsetning av at den teoretiske modellen er tilfredsstillende tilpasset de empiriske data i undersøkelsen, kan man i neste omgang estimere effektkomponenter. Disse indikerer styrken i sammenhengen mellom variablene i modellen.

I tillegg har SEM den fordelen at en kan benytte latente variabler (Kline 2011). Latente variabler i SEM referer vanligvis til hypotetiske konstrukter som ikke er direkte observerbare (ibid, s. 9). Latente variabler må derfor måles gjennom to eller flere målbare observerte variabler vanligvis kalt indikatorer. På dette punktet avviker SEM fra andre analyseteknikker som ANOVA og multipl regressjon som kun analyserer observerte data.

For å vurdere om de hypotetiske modellene passer observerte data, ble det benyttet χ^2 -statistic, RMSEA (root mean square error of approximation), CFI (comparative fit index) og TFI (Tucker-Lewis Index). Standard kriterier ($p < .05$, CFI og TFI nær .95, og RMSEA nær .06) ble benyttet som indikatorer for god tilpasning (fit).

Presentasjon av funn

Elevene svarte på spørsmål knyttet til hvordan de vurderer egen lesekompetanse. Vi valgte også å stille et spørsmål som indikerer hvordan de vurderer egen lesekompetanse sammenlignet med andre elever (*Jeg leser like godt som mine jevnaldrende*).

I tabellen er svarkategoriene *helt uenig* og *uenig* slått sammen og indikerer lav vurdering av egen lesekompetanse. Disse omtales i fortsettelsen som elever som opplever

Tabell 2. Egenvurdering lesekompetanse fordelt på kjønn

		Gutt	Jente	Total
Lav	Antall	72	43	115
	%	16	10	12
Middels	Antall	107	74	181
	%	23	16	20
Høy	Antall	287	333	620
	%	62	74	68
Total	Antall	466	450	916
	%	100,0%	100,0%	100,0%

Tabell 3. Egenvurdering lesekompetanse fordelt på kjennskap til lesestrategier

		Lite	Noe	Mye	Total
Lav	Antall	35	30	50	115
	%	26	15	9	13
Middels	Antall	25	69	87	181
	%	19	35	15	20
Høy	Antall	74	100	446	620
	%	55	50	76	68
Total	Antall	134	199	583	916
	%	100,0%	100,0%	100,0%	100,0%

å streve med å lese. Tilsvarende er foretatt for svarkategoriene *helt enig* og *enig* som da indikerer høy vurdering av egen lesekompetanse.

Tabell 2 viser hvor mange av det totale utvalget som opplever at de leser like godt som sine jevnaldrende fordelt på kjønn. 16 prosent av guttene og ti prosent av jentene oppgir at de er uenige eller helt uenige i at de leser like godt som sine jevnaldrende. 62 prosent av guttene opplever at de leser like godt som sine jevnaldrende, mens dette gjelder 74 prosent av jentene.

Lesemotivasjon

Tabell 4. viser hva elevene liker å lese fordelt på svaralternativer og kjønn. Tabellen viser at nesten syv av ti gutter (67 prosent) som strever med å lese, ikke liker å lese bøker. Fire av ti gutter (44 prosent) i hele utvalget krysser av for det samme. Det er ikke overraskende at gutter som strever med å lese ikke liker å lese bøker.

Mer overraskende er det at to av ti gutter (21 prosent) som strever med å lese, oppgir at de liker å lese bøker. Det er mulig de undervurderer sine egne leseferdigheter, noe som i så fall betyr at de leser bedre enn de rapporterer, men det kan også forklares med at de har fått hjelp til å finne fram til lett-lest bøker som passer deres lesenivå. Årsakssammenheng i denne forbindelse framgår dessverre ikke av studien.

Når det gjelder jenter som strever med lese, oppgir seks av ti (60 prosent) at de ikke liker å lese bøker. Ser vi på utvalget jenter under ett er det bare tre av ti jenter (31 prosent) som ikke liker å lese bøker. Dette betyr at sannsynligheten for å like å lese bøker er tett korrelert til elevenes leseferdigheter.

Blant elever som strever med å lese, er det ingen signifikante kjønnsforskjeller i forhold til motivasjon for å lese bøker. Ser vi imidlertid på utvalget under ett, ser vi at tre av ti gutter (28 prosent) liker å lese bøker, mens dette gjelder nesten halvparten av jentene (46 prosent). Vi ser en differanse mellom kjønnene på atten prosent, noe som betyr at i forhold til motivasjon for å lese bøker, er det signifikante kjønnsforskjeller.

Dersom vi ser på gruppene som svarer at de er *uenige* eller som svarer *verken eller* i forhold til om de liker å lese bøker, jevnes forskjellene mellom de som strever med å lese og resten av ungdomsgruppen ut. Mens åtte av ti gutter (79 prosent) som strever med å lese krysser av for *uenig* eller *verken eller*, gjelder dette syv av ti gutter (72 prosent) når vi ser på hele utvalget under ett.

For jentene finner vi større forskjeller mellom de svake og sterke leserne. Åtte av ti jenter (81 prosent) som strever med å lese, krysser av for *uenig* eller *verken eller* på påstanden om at de liker å lese bøker, mens dette gjelder halvparten (54 prosent) av alle jentene for øvrig.

Tabell 4. Vurdering av ulike typer lesestoff (prosent) blant elever som opplever å ha lav lesekompetanse

	Liker å lese:	Bøker	Aviser	Ukeblader	Tegneserier
Gutt	Helt uenig/uenig	67 - (44)	46 - (36)	54 - (52)	37 - (29)
	verken/eller	12 - (28)	37 - (36)	26 - (31)	24 - (26)
	helt enig/enig	21 - (28)	17 - (28)	20 - (17)	39 - (45)
Jente	Helt uenig/uenig	60 - (31)	74 - (44)	46 - (22)	51 - (49)
	verken/eller	21 - (23)	14 - (33)	21 - (22)	21 - (25)
	helt enig/enig	19 - (46)	12 - (23)	33 - (56)	28 - (26)

Liker å lese aviser

Det er fem prosent differanse mellom kjønnene når vi ser på gutter og jenter under ett, da henholdsvis tre av ti gutter (28 prosent) og to av ti jenter (23 prosent) liker å lese aviser. Dette betyr at i forhold til avislesing, er det ingen signifikante kjønnsforskjeller. Det er imidlertid overraskende at så få ungdommer oppgir at de liker å lese aviser. Muligens kan noe av forklaringen være at de som leser nyheter på nett ikke regner dette som avislesing.

Blant elever som strever med å lese oppgir to av ti gutter (17 prosent) og en av ti jenter (12 prosent) at de liker å lese aviser. Det er således verdt å merke seg at forskjellen mellom elever som sliter med å lese og de andre ikke er så stor i forhold til avislesing.

Liker å lese ukeblader

Seks av ti jenter (56 prosent) oppgir at de liker å lese ukeblader. Når det gjelder jenter som strever med å lese, er det tre av ti (33 prosent) som oppgir at de liker å lese ukeblader.

Når det gjelder guttene er det liten forskjell på de som strever med å lese og de andre. Omtrent to av ti gutter (20 prosent) liker å lese ukeblader. Dette betyr at når det gjelder spørsmål om interesse for å lese ukeblader, er det store kjønnsforskjeller.

I spørreundersøkelsen blir det ikke presisert at vi med ukeblader også mener tidsskrift som kommer ut månedlig, noe som muligens kan forklare noe av de store kjønnsforskjellene.

Liker å lese tegneserier

Mens fire av ti gutter som strever med å lese (39 prosent) oppgir at de liker å lese tegneserier, gjelder dette rundt halvparten (45 prosent) av alle guttene i utvalget.

Det er heller ikke signifikante forskjeller mellom jenter som sliter med å lese og andre når det gjelder spørsmål om interesse for å lese tegneserier.

I hele utvalget er det tre av ti jenter (28 prosent) som oppgir at de liker å lese tegneserier, noe som betyr at i forhold til motivasjon for å lese tegneserier er det signifikante kjønnsforskjeller i guttenes favør.

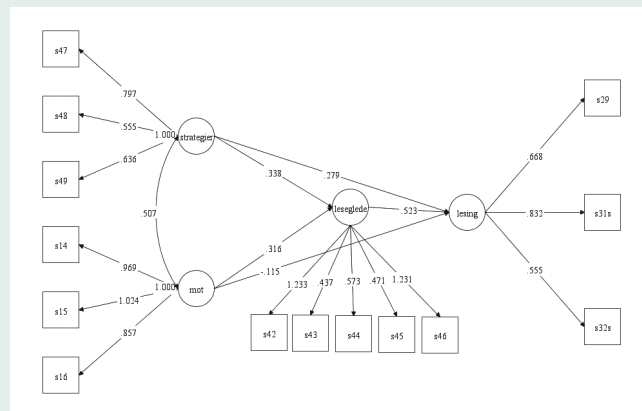
Det er overraskende at så høy andel av elevene i ungdomstrinnet liker å lese tegneserier. Samtidig er det verdt å merke seg at når det gjelder spørsmål om interesse for å lese

tegneserier, er det ikke signifikante forskjeller mellom de som strever med å lese og resten av elevgruppen.

Kjennskap til lesestrategier

Grossmann med flere (2010) konkluderer med at effektive lesere bruker lesestrategier når de forholder seg til skrevne tekster. Dette støttes av våre funn som viser at dyktige lesere i større grad gjør bruk av lesestrategier enn andre elever.

I forhold til kjennskap til lesestrategier er det signifikante kjønnsforskjeller i jentenes favør, noe som ikke er overraskende tatt i betraktning at jentene også har større mestringstillit i forhold til lesing. Vi ser også sammenheng mellom bruk av lesestrategier og leseferdigheter for begge kjønn, men klart sterkest for jentene. For å undersøke sammenhengene ytterligere mellom de latente variablene ble det gjennomført en SEM analyse, jf. figur 1.

Figur 1. SEM-analyse med standardiserte koeffisienter.

Modellutprøvingen tok utgangspunkt i en modell med lesing som avhengig variabel. Modellen leses fra venstre mot høyre. Tilpasningsindeksene (fit) for denne strukturelle modellen ble betraktet som akseptable: $p(\chi^2 = .000)$ with degree of freedom (df) = 71, RMSEA=.063, CFI=.933, TLI=.914. Samlet sett predikerer modellen 41,8 % av varians i den avhengige variabelen (lesing). I den strukturelle modellen er kun signifikante koeffisienter oppgitt ($p < .01$). Modellen viser at kjennskap til lesestrategier både direkte og indirekte har en svak positiv effekt på opplevelse av egne leseferdigheter. Stien fra generell motivasjon direkte til opplevelse av egne leseferdigheter viser en svak negativ effekt, mens den indirekte stien er positiv. Total effekt (direkte * indirekte) er en meget svak negativ effekt fra generell motivasjon til egenrevisering av lesekompetanse.

Drøfting av funn

PISAs ekspertgruppe i lesing viser til at lesekompetanse ikke bare danner grunnlag for å lese i alle fag, men at det å kunne lese også er nødvendig for å kunne lykkes i de fleste situasjoner i livet. De påpeker i denne sammenheng at evnen til å finne fram til og hente ut informasjon, og å tolke og forstå innholdet i tekster, samt å kunne reflektere over teksters form og innhold, er nødvendig for å kunne delta i et kunnskapsbasert samfunn. Dette begrunnes med at kunnskapsbegrepet har endret seg fra det å være i stand til å huske informasjon til det å være i stand til å finne fram til informasjon og bruke den (OECD 2009:23). Selv om vi mener at dette gjenspeiler et begrenset perspektiv på kunnskapsbegrepet, viser det likevel hvor viktig leseferdigheter er for å lykkes i skolesystemet.

Flere har stilt spørsmål ved om resultatene fra PISA-undersøkelsene kan forklares med at norske elever ikke presterer så godt de kan fordi de ikke får karakterer eller andre tilbakemeldinger. Funnene våre støtter ikke denne forklaringen, da vi ser at norske elever selv også i stor grad vurderer egen lesekompetanse som svak. Samtidig ser vi at kjønnsforskjellene er relativt store både med tanke på leseferdigheter og lesemotivasjon.

Lesekompetanse

Kjønnsforskjellene i forhold til leseferdigheter har vært signifikante i samtlige PISA-studier, og ikke i noen land er det gutter som skårer høyest (Roe 2013:191). Kjønnsforskjellene i de nordiske landene er også større enn i de andre OECD-landene, og det er grunn til å stille spørsmål ved årsakssammenheng når Roe (2013) viser til at i Norge har kjønnsforskjellene vært stabile, men høye gjennom tolv år. I Finland og Sverige har kjønnsforskjellene økt de siste årene, men årsaken er at guttene er blitt svakere, og ikke at jentene er blitt flinkere.

Gutter leser dårligere enn jenter, og selv om dette gjelder for alle de nordiske landene er norske gutter mest negative til lesing sammenlignet med gutter i de fleste andre land (Kjærnsli og Roe 2010). Våre funn viser at gutter også har mindre mestringsstillit, da høyere andel gutter enn jenter oppgir at de sliter med å lese.

Roe og Taube (2012) viser til at det er klar sammenheng mellom ungdoms lesekompetanse, og tiden de oppgir at de bruker på frivillig lesing. Samtidig viser de til at spesielt gutter bruker lite tid på lesing. Lesekompetanse og lesemotivasjon er tett knyttet opp mot hverandre, noe som også framgår av våre funn, da vi ser at gutter er mindre

motiverte for å lese enn jenter.

Kjennskap til lesestrategier

I Framtidens skole (NOU 2015:8:28) vises det til at kunnskap om bruk av strategier er sentralt når elevene leser, fordi tekstmangfoldet og kompleksiteten i tekstene elevene møter, gjør at de har behov for å reflektere over budskap og innhold, og sammenholde dette med innholdet i andre tekster.

Bernhardt (2011) og Duke med flere (2011) viser til at trening i og bruk av lesestrategier bedrer leseforståelse. Dersom eleven leser i vei uten å tenke over innholdet, blir lesing opplevd som en meningsløs aktivitet, og eleven vil ikke ha utbytte av å lese. Som vi tidligere har vist støttes dette av Grossmann med flere (2010) som viser til at effektive lesere bruker lesestrategier når de forholder seg til skrevne tekster. Våre funn støtter dette, da vi ser at elever som opplever seg selv som gode lesere i større grad kjenner til lesestrategier enn andre elever. Når det gjelder kjennskap til lesestrategier, finner vi derfor, ikke uventet, signifikante kjønnsforskjeller i jentenes favør.

Når Anmarksrud og Refsahl (2010:14) imidlertid viser til at lesestrategier kan defineres som alle de anstrengelser elevene gjør utover det å kode teksten, innebærer dette at elevene må ha en viss leseferdighet før de har utbytte av å lære lesestrategier. Dette kan forklare hvorfor så mange av de elevene som sliter med å lese ikke kjenner til lesestrategier.

Når elever som sliter med å lese oppgir at de ikke kjenner til lesestrategier, kan dette bety at lesestrategiene de er blitt presentert for er beregnet på elever som leser flytende, slik det forventes at elever i ungdomstrinnet skal gjøre.

Dersom elever skal bli kjent med en ny lesestrategi, forutsetter dette at de har mulighet til å bruke denne strategien i praksis. Hvis de blir presentert for lesestrategier som ikke står i forhold til deres lesekompetanse, vil de ikke kunne bruke disse i praksis når de leser, og derfor vil de heller ikke ha mulighet til å gjøre seg kjent med dem. Lesestrategier som ikke er tilpasset elevenes lesekompetanse vil oppleves som meningsløse, fordi de ikke er brukbare i praksis.

Det finnes et hundretalls lesestrategier å velge mellom (Block og Duffy 2008, Pressley og Afflerbach 1995), og det er derfor viktig at det settes av god tid til å finne fram til lesestrategier som er tilpasset de enkelte elevers lesekompetanse. Når det gjelder spørsmål om lesestrategier som pre-

senteres for elever i ungdomstrinnet i dag, er det grunn til å tro at skolen overvurderer elever som sliter med å lese.

Lesemotivasjon

Når det gjelder spørsmål om motivasjon for å lese har valg av lesestoff stor betydning, og tegneserier er tydeligvis populært blant ungdom, spesielt gutter.

Det er til ettertanke at det ikke er signifikante forskjeller mellom elever som sliter med å lese og andre når det gjelder spørsmål om motivasjon for å lese tegneserier. At elever som sliter med å lese liker å lese tegneserier, kan sannsynligvis forklares med at setningene ikke er for lange, det er ofte et relativt enkelt språk, samtidig som det framgår av bildene hvem som sier hva. Tegningene, spesielt de detaljrike, kan også være til støtte for elever som sliter med å huske hva de har lest.

At ungdom liker å lese tegneserier kan stemme overens med det faktum at det på PISA 2012 var størst framgang på en av de letteste leseoppgavene med en uhøytidelig historie som hadde en morsom og litt pinlig avslutning. Elevene ble her bedt om å komme med forslag til hva den ene hovedpersonen ville sagt til den andre dersom de møttes på et senere tidspunkt. Det finnes ikke noe fasitsvar, men elevene måtte vise at de hadde skjønt sluttpoenget i fortellingen (Roe og Vagle 2010). Denne oppgaven appellerer muligens til elevenes fantasi og humoristiske sans på samme måte som tegneserier ofte gjør.

Metodekritikk

Det er flere trusler knyttet til selvrapportering. Det kan være fare for at elevene tolker påstandene ulikt når de skal krysse av for svaralternativene, samtidig som det også kan stilles spørsmål ved om svarene preges av at dette er en annen form for teksttype enn det elevene er vant med. I denne sammenheng er det verdt å merke seg at det er godt samsvar mellom de unges vurderinger av egne ferdigheter, og karakterene de får i norsk.

Det kan argumenteres for at vi burde skilt mellom det å lese på skjerm og papir, men årsaken til at vi ikke ønsket å gjøre dette er som tidligere nevnt, at vi ville ha fokus på hva de unge liker å lese og ikke i hvilken form lesestoffet presenteres. I ettertid ser vi at dette muligens kan ha påvirket funnene i forhold til spørsmålene knyttet til interesse for å lese aviser. Når så få av de unge oppgir at de liker å lese aviser, kan forklaringen være at de ikke regner det å lese nyheter på nett som avislesing.

Når det gjelder spørsmål knyttet til interesse for ukeblader, ser vi i ettertid at vi også burde nevnt tidsskrift som kommer ut månedlig. Muligens ville dette bidratt til å jevne ut noe av de de store kjønnsforskjellene vi ser i forhold til gutter og jenters interesse for å lese ukeblader.

Oppsummering av funn

Leseferdigheter, lesemotivasjon og lesestrategier

- 62 prosent av guttene og 74 prosent av jentene opplever at de leser like godt som sine jevnaldrende.
- 28 prosent av guttene og 46 prosent av jentene liker å lese bøker.
- 45 prosent av guttene og 28 prosent av jentene liker å lese tegneserier.
- 28 prosent av guttene og 23 prosent av jentene liker å lese aviser.
- Sannsynligheten for å like å lese bøker er positivt korrelert til elevenes leseferdigheter.
- Det er positiv sammenheng mellom kjennskap til lesestrategier og leseferdigheter for begge kjønn.

Elever som sliter med å lese

- Elever som sliter med å lese har i liten grad kjennskap til lesestrategier.
- Når det gjelder interesse for tegneserier er det ingen signifikante forskjeller mellom elever som strever med å lese og andre.

Signifikante kjønnsforskjeller

- Guttene opplever i større grad at de sliter med å lese.
- Jentene har i større grad kjennskap til lesestrategier.
- Jentene er i større grad motiverte for å lese bøker.
- Guttene er i større grad motiverte for å lese tegneserier.

Avslutning

I *Rammeverk for skolebasert kompetanseutvikling på ungdomstrinnet 2012 – 2017* (Udir. 2012) vises det til at det må settes inn tiltak for å bedre læringsmiljøet, og å videreutvikle opplæringen i lesing og skriving. Det påpekes i denne forbindelse at i arbeidet med den skolebaserte kompetanseutviklingen er målene for ungdomstrinnet at alle skal inkluderes og oppleve mestring, alle skal beherske grunnleggende ferdigheter, og alle skal fullføre videregående utdanning. Samtidig skal elevenes motivasjon for å lære styrkes. Elever med svake grunnleggende ferdigheter i lesing skal bli færre, og elever med gode grunnleggende ferdigheter i lesing skal bli flere. Spesielt vises det til at gutters grunnleggende ferdigheter i lesing skal styrkes.

Det er til ettertanke at en så høy andel av elevene har liten

mestringstillit i forhold til lesing, og at det er så store kjønnsforskjeller i ungdomsgruppen. Når Bakken, Borg, Hegna og Backe-Hansen (2008) viser til at kjønnsforskjellene når det gjelder karakterer er mindre i videregående skole enn i grunnskolen, forklares dette med at guttene i videregående skole er blitt mer modne. I dette ligger samtidig en erkjennelse av at skolen kommer til kort i forhold til målsettingen om å tilby alle elever tilpasset opplæring.

Roe (2010) viser til at norske elever, spesielt gutter, i stor grad er lystlesere og ikke pliktlesere. Dette forklarer hun med at elevene leser og får med seg innholdet når tekstene engasjerer. Vi vet at elever som leser mye blir gode lesere. Samtidig viser Hoel, Håland og Begnum (2009) til at det er lærernes ansvar å gjøre seg kjent med hva ungdom liker å lese.

Skolens utfordring består således i å finne fram til lesestoff som er tilpasset elevenes lesenivå, samtidig som det motiverer til videre lesing. Mye kan tyde på at dersom tegneserier i større grad blir tilgjengelig i skolebibliotekene, kan dette føre til at flere unge, og da spesielt gutter, finner veien hit.

I Framtidens skole (NOU 2015:8:100) vises det til at det er behov for en gjennomgang av kvalitetsvurderings-systemet. Når vi ser hvor liten mestringstillit en høy andel av elevene i ungdomstrinnet har i forhold til egen lesekompetanse, haster det med en slik gjennomgang. Mye kan tyde på at norsk skole fortsatt ikke er på rett spor.

Litteratur

- Anmarksrud, Ø. & Refsahl, V. (2010). *Gode lesestrategier - på mellomtrinnet*. Cappelen Akademiske forlag, Oslo.
- Bakken, A., Borg, E., Hegna K., & Backe-Hansen, E. (2008). *Er det skolens skyld? En kunnskapsoversikt om skolens bidrag til kjønnsforskjeller i skoleprestasjoner*. Norsk Institutt for forskning om oppvekst, velferd og aldring, NOVA, Rapport 4/2008, Oslo.
- Bernhardt, E. (2011). *Understanding advanced second language reading*. USA, NY: Routledge.
- Block, C.C. & Duffy, G.G. (2008). Research on Teaching Comprehension. Where We've Been and Where We're Going. I: Block, C.C. & Parris (Eds.) *Comprehension Instruction. Research-Based Best Practices*. Side 19-37. New York: The Guilford Press.
- Bråten, I. (2007). Leseforståelse- om betydningen av forkunnskaper, forståelsesstrategier og lesemotivasjon. *Viden om læsning*. 2, 3-11.
- Byrne, B. M. (2010). Structural equation modeling with AMOS: basic concepts, applications, and programming. New York: Psychology Press.
- Deci, E. L., & Ryan, R. M. (2000). The «What» and «Why» of Goal Pursuits: Human Needs and the Self Determination of Behavior. *Psychological Inquiry*, 11(4), 227-268. doi: 10.1207/s15327965p111104_01
- Duke, N.K., Pearson, P.D., Strachan, S.L., & Billman, A.K. (2011). Essential elements of fostering and teaching reading comprehension. I: Samuels, S.J. & Farstrup, A.E. (Eds.) *What research has to say about reading instruction*. Side 51-93. Newark, DE: International Reading Association.
- Grossmann, P., Loeb, S., Cohen, J., Hammerness, K., Wyckoff, J., Boyd, D., & Lankford, H. (2010). *Measure for measure: The relationship between measures of instructional practice in middle school English Language Arts and Teacher's Value Added Scores*. England, Cambridge: NBER.
- Hoel, Håland & Begnum (2009). Kunsten å lage litteraturliste til gutter på ungdomstrinnet. I: Kaldestad, P. & Vold, K.B. (red.) *Årboka Litteratur for barn og unge*. Side 78-87. Det norske samlaget/ Norsk barnebokinstitutt, Oslo.
- Hoover, W.A. & Gough, P.B. (1990). The simple view of reading. *Reading and Writing*. 2, 127-160.
- Kjærnsli, M. & Roe, A. (2010). På rett spor: norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag i PISA 2009, Oslo,
- Universitetsforlaget.
- Knighton, T. & Bussiere, P. (2006). *Educational outcomes at age 19 associated with reading ability at age 15*. Canada, Ottawa: Statistics.
- Kline, R. B. (2011). Principles and practice of structural equation modeling. USA, New York: Guilford Press.
- NOU 2015:8, *Framtiden skole. Fornylse av fag og kompetanser*. Departementens sikkerhets- og serviceorganisasjon, Informasjonsforvaltning, Oslo.
- Nunnally, J. C., & Bernstein, I. H. (1994). *Psychometric theory*. New York: McGraw-Hill.
- OECD (2009). PISA 2009. Assessment Framework. Key competencies in reading, mathematics and science. Paris, OECD Publications.
- Pressley, M. & Afflerbach, P. (1995). *Verbal protocols of reading*. Hillsdale, N.J: Erlbaum.
- Roe, A. & Vagle, W. (2010). Resultater i lesing. I: Kjærnsli, M. & Roe, A. (red.) *På rett spor- Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Roe, A. (2010). Elevenes engasjement i lesing. I: Kjærnsli, M. og Roe, A. (red.) *På rett spor- Norske elevers kompetanse i lesing, matematikk og naturfag i PISA 2009*. Oslo, Universitetsforlaget.
- Roe, A. & Taube, K. (2012). To read or not to read- that is the question. Reading engagement and reading habits in a gender perspective. I: Egelund, N. (ed.) *Northern Lights on PISA 2009-focus on reading*. Side 45-74. Nordic Council of Ministers.
- Roe, A. (2013). Rammeverket i lesing. I: Kjærnsli, M. & Olsen, R.V. *Fortsatt en vei å gå. Norske elevers kompetanse i matematikk, naturfag og lesing i PISA 2012*, Kapittel 7, side 177-199. Oslo, Universitetsforlaget.
- Skaalvik, E. M., & Skaalvik, S. (2009). Elevenes opplevelse av skolen. *Spesialpedagogikk*. 8, 36 - 47.
- Skinner, E., Furrer, C., Marchand, G., & Kindermann, T. (2008). Engagement and disaffection in the classroom: Part of a larger motivational dynamic? *Journal of Educational Psychology*, 100 (4), 765-781. doi: 10.1037/a0012840.
- Utdanningsdirektoratet (2012). *Rammeverk for skolebasert kompetanseutvikling på ungdomstrinnet 2012-2017*. Oslo.
- Utdanningsdirektoratet (2015). *Komponenter i god leseopplæring*. www.udir.no/Utvikling/Ungdomstrinnet/Lesing/Komponenter-i-god-leseopplaring

Den femte nordiske afasikonferansen

ble arrangert av Statped og Sunnaas sykehus i Oslo fra 11. til 13. juni 2015. Temaet for konferansen var The spectrum of rehabilitaton, og vi fikk presentert både norsk og internasjonal forskning.

Førstemann ut 11. juni var den tyske professoren Cornelius Weiller. Tittelen på hans foredrag var *How the brain changes when recovering from aphasia – plasticity and the dual loop model*.

Cornelius Weiler.

Han innleder med å gi oss et historisk tilbakeblikk på hvordan man har kommet fram til hvordan språket prosesseres i hjernen. Man har funnet at arcuate fasciculus, som er en buetformet fiberbunt av aksoner, kobler sammen Wernickes og Brocas språkområder i hjernen. Denne fiberbunten gjør at vi både kan forstå og produsere språk. Tidligere har man antatt at dette foregikk i en serie av strømninger mellom temporal-, parietal- og frontallappene.

Lingvistiske, anatomiske og nyere avbildningsteknikker støtter derimot en hypotese om at strømningene forekommer i et toveis rutesystem, kalt the *dual loop model*. Modellen antyder en dorsal rute for språkproduksjon, og en ventral rute for språkforståelse, og at dette nettverket interagerer gjennom en sløyfe.

Cornelius Weiller foreslår derfor at vi går bort fra den tradisjonelle kategoriseringen av afasityper. Et infarkt i hjernen vil kunne påvirke hele dette rutesystemet gjennom en *dual loop*. Dette finner vi kliniske tegn på hos de fleste afasirammede, hvor både språklig forståelse og repetisjon påvirkes i ulik grad. Det innebærer at skadelokalisasjon ikke nødvendigvis kan assosieres med afasitype, men at det er stor sannsynlighet for at flere språklige ferdigheter påvirkes gjennom et toveis rutesystem.

Det andre foredraget denne dagen ble holdt av Randi Starrfelt, spesialist i nevropsykologi ved Universitetet i København. Tittelen på hennes foredrag var *Rehabilitation of alexia*.

Hun introduserer med å fortelle om sin første pasient med aleksi, og går videre til å beskrive forskjellige typer aleksi og hva som kjennetegner disse. Hvordan man definerer aleksi

er avhengig av hvilken faglig innfallsvinkel man har. Noen kan beskrive aleksi ut i fra et nevrologisk perspektiv, som et syndrom. Andre beskriver det fra et nevropsykologisk perspektiv, hvor man heller konsentrerer seg om den funksjonelle defekten. Begge tilnærmingene er viktige og utelukker ikke hverandre.

Hun viser oss en video med Dr. Alex Leff ved UCL, som snakker om Read Right Therapy for hemianopisk aleksi, det vil si lesevansker når halve synsfeltet er svekket/tapt. Read Right Therapy er et databasert treningsprogram som kan benyttes for å øve på å lese, og som kan tilpasses hver enkelt. Studier viser at dette har en effekt.

Mange angir aleksi ut i fra en spesifikk lokalisasjon, mens Randi Starrfelt argumenterer for at lokalisasjon varierer. Som nevropsykolog har hun en kognitiv innfallsvinkel, hvor man søker å finne ut hva den funksjonelle defekten er. I terapi fokuseres det på tekst, ord og bokstaver. Hun presiserer at bokstav-for-bokstav-lesing ikke er et symptom på aleksi, men heller en strategi som den afasirammede tar i bruk for å avkode teksten. Så langt har det vært vanskelig å påvise en generaliseringseffekt i denne forskningen, men det viser seg at deltakerne likevel har blitt bedre på ordene de har øvd på. Derfor understreker hun at det er viktig å være individspesifikk, og tilpasse terapien til hver enkelt bruker på tekst-, ord- og bokstav-nivå. Det er vesentlig å velge ord/items som er viktige og hensiktsmessige for brukeren. Alle data vi samler i klinisk sammenheng er svært nyttig, og kan bidra til økt kunnskap om aleksi. Hun avslutter derfor med en oppfordring og et ønske om at logopeder i praksis må dele sin kunnskap om hva som virker og ikke virker i behandlingen. Hun etterlyser en Nordic Aphasia Conference-database der vi kan dele denne dataene med hverandre.

Det siste foredraget denne dagen ble holdt av Dr. Kati Renvall fra Universitetet i Turku. Tittelen på hennes foredrag var *Which words to train? Functionally relevant items*.

Dette foredraget fokuserte på funksjonelle relevante ord (items) i behandling, og om det er en fordel å øve på spesifikke ord/items. Foredraget var lagt opp slik at det ble

Postersesjon.

Ågot Valle holdt åpningsforedraget.

en slags felles refleksjon rundt hvordan praksis er i dag, og hvordan den kanskje burde være.

Hun viser til at generaliseringseffekten uteblir i afasi-rehabilitering, og påpeker hvor viktig det dermed er for logopeder og personer med afasi å jobbe med individspesifikke, funksjonelle ord.

Skal logopeden velge hvilke ord som skal trenes på vegne av brukeren, eller skal de velge ordene selv? Forskning viser at når brukeren selv velger ord, er disse ofte lengre, konkrete og semantisk relaterte. Resultatene viser seg å være svakere for de som velger ordene selv, enn for de som har hatt en medvirkende logoped. Hun går deretter videre til å etterlyse hvilken metode og framgangsmåte man gjør i valg av ord/items i nåværende forskning på feltet. Hun ønsker å komme fram til en felles framgangsmåte for å velge ut hvilke ord som kan trenes på i afasirehabilitering. Dette til forskjell fra dagens praksis, hvor det blir opp til hver enkelt logoped og bruker.

Kati Renvall stiller videre spørsmål ved hvilke faktorer som er viktige når vi velger ord for eller sammen med våre brukere? Burde det være mer systematisert? Burde det være høyfrekvente ord, og hvordan finner vi i så fall disse?

Ut i fra corpusdata ser vi at adverb og adjektiv som er mindre konkrete, er mer frekvente enn antatt. Burde vi også tatt med disse i øvingen? Kati fikk salen til å være med på å reflektere over hvordan vi kan gi personer med afasi et ordforråd til å kunne uttrykke sine meninger, ønsker og behov.

I løpet av den første dagen har vi fått presentert svært interessant forskning på afasirehabiliteringsfeltet. Den praktiske innfallsvinkelen til foreleserne bidro til å gjøre det overførbart til logopeder i praksis. I forbindelse med konferansen var alle inviterte til å spise middag på Louise restaurant på Aker brygge den første kvelden. Med velkomstdrinken ute i solen, god mat og trivelig samvær, hadde vi en strålende kveld. Dette var en flott start på en spennende afasikonferanse.

*Skrevet av Eva Nordset og Malin D. Dalby,
afasiteamet ved Statped vest*

Mottakelse i Oslo Rådhus.

Den andre dagen av konferansen var delt mellom plenumsforelesninger og parallellsesjoner.

Plenumsforelesninger

David Howard, Newcastle University: *Treating nouns in aphasia: Is there generalisation?*

Howard presenterer resultater fra en pilot-RCT hvor de har sammenlignet behandlingseffekten av intervensjonene RIPP (Repetition in the presence of the picture) og SFA (Semantic feature analyse) på 23 deltakere med afasi. Resultatene viste at pasientene jevnt over viste bedring etter intervensjonene (uavhengig av metode). Pasientene som fikk intervensjon med RIPP viste tydelig bedring, men bedringen var knyttet til de trente substantivene. Pasientene som trente SFA viste også signifikant bedring, men bedringen var betydelig mindre enn hos pasientene som ble behandlet med RIPP. Det var heller ingen evidens for generalisering ved SFA. Forskerne spør seg om hvorfor RIPP viser seg å være mer effektiv enn SFA, og konkluderer med at man i SFA kun jobber med hvert substantiv 3-4 ganger i løpet av de 12 timene, mens man i RIPP rekker å repetere hvert substantiv 80-100 ganger i løpet av samme periode. Howard avslutter sin forelesning med å si at resultatene var sprikende i forhold til hvor stor effekt intervensjonen hadde for deltakerne (noen hadde stor effekt, mens andre ikke opplevde særlig bedring).

Janet Webster Newcastle University: *Treating verbs in aphasia: How do we maximise generalisation?*

Webster presenterte NARNIA-studien (A Novel Approach to Real-life communication: Narrative Intervention in Aphasia). Ved NARNIA bruker man en multi level-tilnærming, det vil si at man jobber på ord-, setnings- og diskursnivå. Studien var en single blind RCT. Utvalget i studien bestod av 14 personer med mild/moderat afasi som følge av hjerneslag. Deltagerne ble delt inn i to grupper, der den ene fikk vanlig behandling (n.=6) og den andre (n.=8) NARNIA-intervensjon. Pre-terapi var det ingen forskjell mellom gruppene.

Post-terapi viste resultatene at NARNIA-gruppen, ved stringent testing, hadde en signifikant bedring på forståelse av verb, benevnning av verb og benevnning av substantiver. Dette i motsetning til gruppen som fikk vanlig behandling der det kun var en signifikant bedring på benevnning av substantiver. Det ble ikke funnet noen signifikant bedring på setningsnivå i noen av gruppene. På diskursnivå fant de at det var signifikante bedringer på de leksikalske og strukturelle områdene i NARNIA-gruppen, mens det i den andre gruppen kun var en bedring når det gjaldt komplekse

setninger. Studien har vist lovende resultater. Det er imidlertid, som Webster påpekte, behov for mer forskning på dette området. Avslutningsvis fremhev Webster at «Clinicians work multi level, but have we worked systematically?».

Parallellsesjoner:

Sesjon 1 handlet om involvering av personer med afasi i behandling og omsorg med fire presentasjoner av Emma Forsgren, Karianne Berg, Jytte Isaksen og Pirkko Rautakoski. Emma Forsgren presenterte resultater fra to studier gjort ved Universitetet i Göteborg hvor de undersøkte effekten av å gi opplæring til medisinstudenter i støttet samtale. Opplæringen ble gitt gjennom en forelesning og en interaktiv workshop hvor medisinstudentene fikk prøve seg i praksis. Resultatene viste at en interaktiv workshop øker studentenes evner til å velge adekvate samtalestrategier. Det forandret studentenes holdning til kommunikasjon med personer med kommunikasjonsvansker. Det førte også til at studentene i større grad forsøkte å bruke nye kommunikasjonsstrategier. Jytte Isaksen presenterte en studie gjort ved Syddansk Universitet hvor de undersøkte hvordan danske logopeder ser på brukermedvirkning, og hvordan brukermedvirkning blir utført i praksis. Resultatene viste blant annet at initiativet til brukermedvirkning oftest tas av logopedene, noe som kan føre til at personen med afasi føler seg forpliktet til å godta forslaget eller svarer på den måten som han eller hun tror er ønsket. Det drøftes også at brukermedvirkning kan være vanskelig i praksis, da hovedverktøyet personen med afasi trenger for å være delaktig er språk.

Sesjon 2 handlet om Constraint Induced Language Therapy (CILT), med fire presentasjoner av Frank Becker, Melanie Kirmess, Asta Tuomenoksa og Inger Steensig. Frank Becker presenterte foredraget med tittelen «How to determine who should participate in a CILT-program, and who should not? Experiences from pre-admission screening». Becker presenterte erfaringer fra samtaler og språkscreening ved Sunnaas Sykehus der hensikten er å vurdere egnethet for deltakelse i programmet SunCIST. 168 konsultasjoner resulterte i at 116 søkere ble vurdert

Janet Webster.

som egnet, de øvrige var enten for gode, for dårlige, eller det passet ikke av andre ikke-språklige årsaker, som f.eks. redusert motivasjon. Becker konkluderte med behov for videre studier om sammenheng mellom før-screening og utbytte ved deltakelse. Melanie Kirmess presenterte resultater fra sin studie om langtidseffekten av SunCIST-programmet. Resultater viser signifikant bedring av resultater fra pre- til posttest, noe som indikerer behandlingseffekt i tillegg til en generaliseringseffekt til ubehandlede språklige oppgaver. De foreløpige resultatene for follow-up varierer, men indikerer et stabilt resultat over tid og dermed en opprettholdelseeffekt av den trente språkfunksjon.

Sesjon 3 besto av fire enkeltstående innlegg.

Sandra Hanne, University of Potsdam, Tyskland
Treatment of sentence comprehension and production in aphasia: Is there cross-modal generalization?

Hanne med kollegaer har undersøkt om trening av språkforståelse kan generaliseres til språkproduksjon og omvendt. De ønsket å finne ut om det var en unimodal effekt, effekt på tvers av modaliteter og om trening på forståelse har betydning for produksjon. Det var to deltagere i studien, begge med Brocas afasi i kronisk fase, som hadde et A-B-A-C-A-design. Hver fase bestod av åtte økter. Når det gjaldt forståelse tok de utgangspunkt i egennavnterapi (Mapping therapy (MT)), mens de ved produksjon tok utgangspunkt i trening rettet mot behandling av underliggende strukturer (Treatment of underlying structures (TUF)). Det var en statistisk signifikant bedring på begreper som det ble trent på. De fant ingen effekt på tvers av modaliteter. Når det gjaldt forståelse ble det funnet effekt på trente og ikke-trente begreper på tvers av modaliteter.

Elisabeth Ahlsén, Göteborg universitetet, Sverige
Interpreting recurrent gesture patterns in aphasia rehabilitation.

Ahlsén har gjennomført en empirisk studie, der hun har undersøkt bruken av spontane gester hos personer med og uten afasi (PWA). Ahlsén har sett på typen gester som blir brukt og funksjonen til disse. Videre har hun undersøkt meningsinnholdet og anvendeligheten med tanke på PWAs evne til å tolke gestene. I studien har Ahlsén kun sett på tilbakevendende gester som representerer et begrep. Det ble identifisert flere tilbakevendende gester, som kunne knyttes til ulike begreper. Videre viste resultatene at de fleste gestene ble brukt av både PWA og de uten afasi. Det at tilbakevendende gester kan kobles til et meningsinnhold,

viser et potensial til å forbedre kommunikasjonspartnerens evne til å tolke gestene til PWA.

Sonja Erlenkamp, Sunnaas sykehus HF, Norge
Gestures in aphasia rehabilitation: Strategic learning of efficient use of body language.
Erlenkamp har gjennomført en studie som omhandler bruk av gester i afasirehabilitering. Som en del av studien har Erlenkamp og kollegaer utarbeidet et rehabiliteringsprogram for personer med alvorlig afasi og deres pårørende. Programmet, SunnGest, tar sikte på å trene PWA og deres partnere til å anvende en strategi for å bruke naturlig kroppsspråk, gester og mimikk i kommunikasjon. Programmet bygget på leksikalisering, hver gest måtte bli lært av både PWA og dens pårørende. Resultatene så langt har vist at SunnGest er et anvendelig program, som har vist lovende resultater. Imidlertid, som Erlenkamp påpekte, er det behov for mer forskning på dette området. Avslutningsvis fremhevet hun: «Don't fix body language, but build on what they already got.»

Frank Becker, Sunnaas sykehus HF og Universitetet i Oslo, Norge.

Long term outcome of aphasia: recovery is not limited to the first months post stroke.

Det er få studier som har sett på språkfunksjonen hos personer med afasi i et langtidsperspektiv, og resultatene er tvetydige. Noen studier rapporterer at afasirammede har en tilbakegang i språkfunksjoner, mens andre at de viser bedring. Becker og kollegaer har undersøkt dette. De fant en signifikant bedring i språkfunksjon hos deltagerne, målt med NGA og Token-testen, hos de fleste, med unntak av to som hadde hatt en forverring. De deltagerne som hadde logopedoppfølging ved follow-up hadde signifikant mer fremgang enn de som ikke hadde hatt logoped. Becker konkluderte med at bedring ikke er begrenset til de to første årene etter slaget.

Plenumsforelesninger

Karin Eriksson: *Interaction-focused communication partner training with professional carers.*

Eriksson presenterte en studie som undersøkte effekten av interaksjonsfokusert trening av kommunikasjonspartnere (N=5) til personer med afasi (N=4) eller Parkinsons sykdom (N=1). Intervensjonen bestod av 8 økter på rundt 30 minutter per gang. Kommunikasjonspartnerne i studien var sykepleiere. Målet var ikke å trene på en spesifikk strategi, men å bedre kommunikasjonen med personer med enten afasi eller Parkinson. Sykepleierne satte sine egne mål, og var selv med på å evaluere etterpå. Personene med

afasi eller Parkinson evaluerte hvordan de opplevde kommunikasjonen med sykepleierne. I tillegg til selvevaluering ble det brukt objektive mål med blinde vurderinger. Studien viste at det lønner seg å ha færre mål for treningen. De sykepleierne som bare hadde to mål klarte å forbedre seg på begge, mens de sykepleierne som hadde tre mål hadde alle ett mål som ikke viste forbedring. Eriksson hevdet at programmet var anvendelig for utvalget, og at det muligens kan egne seg for andre typer kommunikasjonsvansker. Eriksson trekker frem at det er vanskelig å evaluere kommunikasjon, da det er mange aspekter å ta hensyn til.

Karianne Berg: *Goal setting – the contribution of people with aphasia.*

Berg presenterte sin pågående PhD-studie som undersøker hvordan afasirammede opplever samarbeidet med logopeder når det gjelder definisjon av mål samt medvirkning i sin egen språklige rehabiliteringsprosess. Foreløpige resultater viser at dette oppleves bare til en viss grad som et reelt samarbeid. Mange har spesifikke mål, men det er likevel vanskelig å definere hva som egentlig skjer i rehabiliteringen. Likevel er de afasirammede i hovedsak fornøyd med den oppfølgingen de får fra sin logoped. Resultatene fra studien bør få implikasjoner for videre involvering av afasirammede i sin rehabiliteringsprosess.

Silje M. Hansen, Eli Anne Kjølborg & Ingvild E. Winsnes, logopeder ved Sunnaas sykehus HF

Lørdag 13. juni

Avslutningsforedraget på konferansen ble holdt av Suzanne Beeke fra University College London (UCL), som snakket om *Conversation therapy for aphasia: How does it work? How do we show it works?* Forelesningen hennes var todelt, og i den første delen snakket hun om kunnskapsgrunnlaget for denne formen for behandling/undervisning. Det finnes flere tilnærminger innen dette feltet, men felles for dem alle er at de fokuserer spesifikt på hverdagslivets samtaler, og på hvordan personen med afasi og hans/hennes samtalepartner kan trene på å forbedre samtaleferdighetene sine. Mange av tilnærmingene (for eksempel Supported communication for adults with aphasia, utviklet av Aura Kagan og kollegaer), er først og fremst rettet mot samtalepartneren, og systematiske gjennomganger av forskning viser at samtaletrening for samtalepartnere hjelper. De er i stand til å lære nye og bedre strategier, og de greier å bruke dem i samtaler med

personer som har afasi. Men som Suzanne Beeke understreket, holder det ikke at samtalepartneren bare får veiledning og gode, generelle råd. Det som skal til, er at man får lære om – og ikke minst øve på – konkrete strategier hvis man skal få til en varig endring av atferdsmønstre i samtaler. Når det gjelder trening av samtaleferdigheter hos personer med afasi, er kunnskapsgrunnlaget foreløpig svakere, men her foregår det stadig forskning, ikke minst i Suzanne Beekes egen forskergruppe i London.

I den andre delen av foredraget forklarte og illustrerte Suzanne Beeke hvordan samtaletrening kan foregå, med utgangspunkt i det opplegget hun og hennes kollegaer ved UCL har utviklet. De baserer seg på en konversasjonsanalytisk (CA) tilnærming der de gjennom videoanalyse av samtalesekvenser identifiserer så vel uheldige mønstre som gode strategier i samtaleatferden hos både personen med afasi og hans/hennes samtalepartner. Det er et viktig poeng at dette arbeidet foregår sammen med det enkelte paret. Det er de individuelle mønstrene og strategiene og hvordan de oppleves av det enkelte paret man fokuserer på. Poenget med behandlingen er å dempe de uheldige mønstrene og øke bruken av gode strategier. Paret får veiledning av logopeden, og de får anledning til å øve på de gode strategiene. I tillegg til å bli klar over sin egen samtaleatferd, er en viktig suksessfaktor at deltakerne også blir bevisste på hvilken virkning samtaleatferden har på den andre partneren og på relasjonen. En god metode for å bevisstgjøre begge samtaledeltakerne om så vel atferdsmønstre som virkninger av disse, er å snakke åpent om hva som skjer i samtalene, og hvordan det oppleves. Disse samtalene bør skje med alle parter til stede – både personen med afasi, samtalepartneren og logopeden.

Ved UCL har Suzanne Beeke og hennes kollegaer utviklet en imponerende læringsressurs om samtaletrening som er fritt tilgjengelig på nettet: *Better Conversations with Aphasia* (<http://www.ucl.ac.uk/lifelearning/courses/better-conversations-aphasia-resource>). Her er det mye informasjon og mye inspirasjon å hente, også for logopeder og helsepersonell i Norge.

Marianne Lind, seniorrådgiver, Statped sørøst

Arrangementskomiteen takker alle bidragsytere, deltakere og referenter. Neste Nordic Aphasia Conference vil foregå 15. - 17. juni 2017 i København.

KOMMUNIKASJON for voksne med afasi

Cognita utvikler og selger hjelpemidler til mennesker med kognitive utfordringer. Vi er opptatt av at du, og den du bryr deg om, skal kunne kommunisere og bli forstått.

Våre hjelpemidler kan tilpasses individuelle ferdigheter og preferanser:

01. COGNITASS:

Enkel programvare for allsidig kommunikasjon med tekst, symboler og bilder.

02. GRID:

Kommunikasjonsoppsett for de som trenger bilder istedenfor eller i tillegg til tekst.

03. PREMIUM AFASI:

Et moderne verktøy for kommunikasjon direkte mellom bruker og kommunikasjonspartner.

Tlf: 22 12 14 50
mona@cognita.no
www.cognita.no

Cognita AS
Oscarsgate 7
0352 Oslo

KURSDAG i regi av Hedmark og Oppland Logopedlag (HOL)

Liv Stabell Kulø

Joan Crespi Vidal

Sten Roger Berntsen

Kurset med tittelen «Progredierende neurologiske sykdommer med følger for språk, tale og kommunikasjon» ble avholdt på Terningen Arena i Elverum tirsdag den 17. mars 2015. Temaet ble valgt etter forespørsler til styret om behandlingstilnærminger innenfor ALS. Vi ønsket også å imøtekomme våre medlemmer som jobber med voksne med et kurs rettet mot dem. Med denne tanken i bakhodet og noe inspirasjon fra informasjon om tidligere kurs på området, fikk vi booket overlege på neurologisk avdeling ved St. Olavs Hospital Joan Crespi Vidal, logoped Liv Stabell Kulø og IT-tekniker Sten Roger Berntsen fra NAV hjelpemiddelsentral i Elverum. Temaet virket relevant også for ansatte innen helsesektoren, så vi inkluderte ergoterapeuter, fysioterapeuter og sykepleiere i invitasjonen.

Oppmøtet var lavere denne gangen, men naturlig med tanke på at det er færre av våre medlemmer som jobber med voksne. Det ble en intim og avslappet atmosfære, hvor logopedene utgjorde et klart flertall.

Overlege Joan Crespi Vidal var førstemann ut. Han ga oss først en innføring i hvordan hjernen fungerer, for deretter å gå over til å snakke om ulike degenerative sykdommer og hvilke utfall disse gir – blant annet talemotorisk. I tillegg til en rekke PowerPoint-slides, viste han noen kasus på film. Underveis henviste han til en rekke bøker han kunne anbefale om temaet. Overlege Joan Crespi Vidal fremsto som brennende engasjert innen sitt felt, og det var givende å lytte til hvordan han blant annet vevde inn sin interesse og kunnskap om musikk i det neurologiske feltet.

Etter en deilig varmlunsj var det logoped Liv Stabell Kuløs tur. Da vi spurte henne om å holde foredrag, hadde vi særlig NAVs veileder ALS og Kommunikasjonsvansker i tankene. Den er det hun og logoped Tone

Sandmo som har utviklet. Liv Stabell Kulø har mange års erfaring som logoped, og det kom tydelig fram under hennes innlegg. Noe hun har erfart gjennom et langt yrkesliv, er hvor viktig det er å se klientens behov i hverdagen. Vurder nøye hva slags hjelpemiddel som velges ut. Vil det gagne klienten, eller bare være en kilde til frustrasjon? Vær forsiktig med å bruke for mange øvelser med klienten. Ha fokus på det som kjennes behagelig og godt for den enkelte, var hennes råd. Veilederen er fortsatt aktuell, og hun delte ut en kortversjon av denne.

Dagens siste innlegg sto IT-tekniker Sten Roger Berntsen for. Han er ansatt ved NAV Hjelpemiddelsentral i Elverum. Vi fikk se en rekke kommunikasjonshjelpemidler og hvilke funksjoner disse har. De tekniske hjelpemidlene har mange ulike finesser, og han legger inn det han opplever at klienten kan ha nytte av. Han kunne fortelle at mange brukere har behov for akutt teknisk assistanse, og da reiser han også ut til klientene for å bistå med dette. Foruten programmeringen og oppfølgingen, anbefalte han å søke utprøving av hjelpemidler dersom man er i tvil om hva slags hjelpemiddel som eventuelt vil fungere best.

Underveis i kurset fikk deltakerne stille foredragsholderne spørsmål, og den relativt lille forsamlingen gjorde kanskje sitt til at deltakerne var noe mer komfortable med å stille spørsmål.

Signe Kvittum Tangen fra styret i HOL avsluttet dagen med å takke alle fremmøtte og gi en særlig takk til samtlige foredragsholdere i form av et sitteunderlag i ull.

*Camilla B. Kristensen, sekretær
– på vegne av styret i HOL*

FAGLIG PÅFYLL I LISBOA

I sommer ble den åttende *International Fluency Associations World Congress* arrangert, denne gang i Lisboa. Til konferansen kom ledende internasjonale forskere og klinikere innenfor feltet taleflytvansker, for å dele kunnskap og erfaringer med hverandre. Et knippe norske logopeder tok turen til noen varme og lærerike dager. Her følger noen betraktninger fra konferansen.

Denne sommeren fikk et stort antall logopeder og andre klinikere faglig påfyll fra taleflytfeltet, da den åttende verdenskonferansen arrangert av *The International Fluency Association* fant sted, denne gang i Portugals hovedstad Lisboa. Med nesten 40 grader utenfor vinduet satt hundrevis av deltakere i forelesningssaler på et av byens universiteter og lærte om kartlegging, behandling, ny hjerneforskning, holdninger til taleflytvansker og flere andre områder fra feltet.

Norsk deltagelse

Mens en liten gruppe nordmenn fikk være deltakere, nyte solen i pausene, og bruke kreftene på å ta inn nytt stoff fra feltet, var to logopeder fra Statped sørøst svært involvert i organisering, både i forkant av og under selve konferansen. *Hilda Sønsterud* har vært leder for organiseringskomiteen, og dermed planleggingen de tre siste årene. *Kirsten Howell* har vært med på laget og vært en driftig planlegger og et arbeidsjern. De to har sammen med andre medlemmer av komiteen stått for organiseringen av det fullpakkede programmet, og kunne fortelle om en overveldende respons fra forskere og klinikere som ønsket å delta og bidra på konferansen. Til sammen deltok 240 personer, fra tilsammen 32 land. I løpet av konferansens tre dager var det ofte så mange som fire parallelle sesjoner, for å få plass til de til sammen 79 muntlige presentasjonene. I tillegg kom også 50 ulike poster-presentasjoner.

Omfavne forskjeller

Mottoet for årets konferanse var *Embracing Our Differences – Sharing Perspectives on Stuttering and Cluttering*. IFAs tidligere president, logoped og professor ved *Western Carolina University*, *David Shapiro*, innledet konferansen med å snakke om betydningen av et slikt motto. Han la

IFA World Congress:

- *The International Fluency Association* er en internasjonal interesseforening for logopeder og andre profesjonelle som jobber med taleflytvansker.
- IFA ble grunnlagt i 1990 med mål om å bringe sammen klinikere og forskere fra ulike disipliner og fra hele verden, til faglig diskusjon og kunnskapsdeling om taleflytvansker.
- Siden 1994 har foreningen organisert en internasjonal konferanse hvert tredje år, for å fremme ny forskning på området taleflytvansker. Tidligere konferanser har funnet sted i München, San Francisco, Nyborg, Montreal, Dublin, Rio de Janeiro og Tours.
- Den åttende konferansen av sitt slag ble arrangert fra 6. til 8. juli 2015, i Lisboa.
- Årets konferanse var et samarbeid med ICA, *The International Cluttering Association*.
- *The Stuttering Foundation of America* støttet konferansen praktisk og økonomisk ved å arrangere en workshop i forkant av konferansen. Det ble også arrangert en workshop i etterkant, hvor IFA var arrangør.
- Som medlem av IFA kan man være med å stemme på hvor neste konferanse skal finne sted om tre år, samt få rabattert konferanseavgift når den tid kommer.
- Les mer om IFA på www.theifa.org.
- For referat og intervjuer fra forskere og klinikere på konferansen, se Stuttertalk.com.

vekt på verdien av å omfavne de ulike meningene og oppfatningene om aspekter ved feltet vårt. Han oppfordret så deltakerne til å oppsøke foredrag innenfor tema man kanskje vet lite om eller teorier man er uenig i, samt gå inn i diskusjon og samtale med personer med et annet verdenssyn enn seg selv. Målet for konferansen var derfor å utfordre seg selv og sine egne synspunkt, basert på tanken om at det ved å dele og diskutere ulike perspektiv er mulig å utvikle nye innsikter som kan styrke vår forståelse av taleflytvansker.

De ulike perspektivene ble i høyeste grad presentert på konferansens tre dager. Et vidt spekter av innfallsvinkler til taleflytvansker fikk plass i form av foredrag av ulike lengder. Her ble kliniske modeller, erfaring fra selvhjelpsgrupper og -miljøer, nyere hjerneforskning, metaanalyser, kartleggingsverktøy, og beskrivelser av de sosiale aspektene ved stamming presentert. Spesielt merkbart var det at konferansens hovedforelesninger dekket svært ulike aspekter ved taleflytvansker. Det er en god måte å signalisere at både kvantitativ og kvalitativ forskning bør tillegges like mye vekt for på best mulig måte kunne forstå denne vansken. På samme måte kan hjerneforskning og teori om de sosiale aspektene ved stamming ikke alene forklare eller beskrive feltet taleflytvansker, og den ene er ikke viktigere enn den andre. Begge er nødvendige brikker for å forstå dette svært komplekse fagfeltet.

Inspirerende talere

Å gjengi konferansens innhold krever naturligvis mer plass enn jeg har til rådighet. Jeg vil likevel kort trekke frem to forelesninger som gjorde spesielt inntrykk på meg. Som relativt nyutdannet logoped var forelesningene som tydeliggjorde kliniske implikasjoner for nyere forskning svært motiverende.

Dr. Yvonne van Zaalen snakket på sitt svært direkte vis om hvordan selv-overvåking kan brukes som metode i behandling av løpsk tale. Hun beskrev blant annet pausebruk og temporeduisering, og viste til programmet PRAAT og forklarte bruk og håndtering på en svært forståelig måte. Van Zaalen har et fascinerende engasjement for å jobbe med løpsk tale. Hun betrygget tilhørerne om at det absolutt kan være effektivt å behandle løpsk tale, og at en slik effekt kan vedvare. Med hennes kliniske erfaring og teoretiske bakgrunn til å bygge opp under utsagnet er det lett, og svært motiverende, å tro henne.

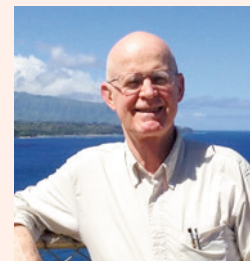
Dr. Michael Boyle har de siste årene viet mye arbeid til å se nærmere på sosiologisk teori om selvopplevd stigma, og

hvordan kunnskap om dette er relevant for å forstå stamming som vanske, og å se stamming i lys av sosiologisk teori om stigma. Sitatet: «*If you don't understand the stigma component of stuttering, you don't understand stuttering*», står skrevet med store bokstaver i notatene mine etter hans hovedforelesning, og gjorde stort inntrykk. Boyle har på bakgrunn av forskningen sin utviklet et kartleggingsverktøy for å adressere selvopplevd stigma i den logopediske oppfølgingen (Self-stigma of Stuttering Scale). Han rettet fokus på de psykososiale aspektene ved stamming, men la samtidig vekt på hvor viktig det er at logopeder ikke bidrar til å sykeliggjøre brukeren. Det er en finfølsomhet overfor vansken som jeg imponeres over.

For den spesielt interesserte anbefales podcasten Stuttertalk, som gjorde en fyldig dekning av konferansen med daglige intervjuer fra flere av foreleserne, og flere av hodene bak konferansen.

Jubileumsfeiring

Tre dager med konferanse er selvsagt også mye mer enn forelesninger og workshoper. På konferansens andre dag ble det etter en lang konferansedag anledning til å feire IFAs 25-års jubileum, på portugisisk vis, med den tradisjonsrike fado-musikken og god mat. En gjennomgang av foreningens historie fortalte hvor mye man kan få til med et internasjonalt samarbeid. Flere enkeltpersoner ble trukket frem for bidrag til forskning og klinisk arbeid. Passende og velfortjent var det Ken St. Louis som mottok *IFA Life Achievement Award*, en mann som har vært svært delaktig i grunnleggingen av organisasjonen og konferansen. Han var også en av konferansens hovedtalere i år, og presenterte sitt imponerende store arbeid med å kartlegge holdninger til taleflytvansker over hele verden.

Ken St. Louis

Jubileumsfeiringen gav det samme inntrykket som nok mange satt igjen med etter tre informasjonsrike dager i Lisboa: Det fins mange personer med en brennende interesse for dette fagfeltet, som med all sannsynlighet vil fortsette å vokse. Lite er like motiverende. Det blir spennende å se hva de neste 25 årene i IFAs historie vil bringe.

Åse Sjøstrand

Rådgiver og logoped

Statped Sørøst, avdeling språk og tale, team for taleflytvansker

**Rogaland
Logopedlag**

inviterer til kurs med **Marit Molund Koss** over temaet:

Hvordan veilede foreldre til barn med språkvansker?

Kurset er rettet mot logopeder, spesialpedagoger, saksbehandlere og andre fagpersoner som gir veiledning til foreldre.

Marit M. Koss, Cand.paed.spec, logoped og seniorrådgiver ved Statped sørøst, hvor hun er tilknyttet team for barn og unge med spesifikke språkvansker. Hun har tidligere erfaring fra skoler, spesialskoler, PPT og barnehabilitering. De senere årene har hun arbeidet mye med barn og unge med uttalevansker og med foreldre til barn med språkvansker. Hun holder kurs for foreldre til barn med språkvansker, samt kurs for fagpersoner som ønsker å veilede foreldre til barn med språkvansker. Koss har sammen med seniorrådgiver Fanny S Platou utarbeidet veiledningsprogrammet Foreldre som ressurs (FSR). Sammen har Koss og Platou skrevet Foreldre boken til Foreldre som ressurs. Koss har også laget Foreldre som ressurs-DVD. Koss er også sertifisert Marte Meo terapeut og kollegaveileder.

Torsdag 26. november 2015 kl. 09.00 – 15.30. Frelsesarmeens lokaler i Kongsgt. 50, Stavanger. Enkel lunsj.

Medlemmer kr. 400,- ikke-medlemmer kr. 700,-

Meld deg og dine kollegaer på innen 20.11 til Sissel Galåen, sigala@online.no eller tlf. 911 89 984.

**Buskerud, Telemark
og Vestfold Logopedlag**

Velkommen til høstkurs 5. november 2015

Torun Einbu og **Anne Merete Frank** fra Statped Sørøst foreleser om temaet:

Språklydsvansker – hva er det og hva gjør vi?

Målgruppe: Logopeder, spesialpedagoger, PP-rådgivere og andre som arbeider som språklydsvansker.

Tid: Torsdag 5. november, kl. 09.00-15.30

Registrering og kaffe fra kl. 09.00-09.30.

Sted: Active Hotel, Stalsbergveien 5, 3128 Nøtterøy

(Active Hotel ligger 800 meter fra brygga i Tønsberg, gratis parkering).

Kursavgift: 900 kr for medlemmer/ studenter, 1100 kr for andre Kursavgiften inkludert lunsj, frukt og kaffe/te i pausene.

Bindende påmelding innen 14.10.2015 til may.berthelsen@gmail.com

Innbetaling av kursavgift ved påmelding til konto nr. 0540.08.42649. NB! Merk med kursdeltakerens navn.

Tettere samarbeid

Vi ønsker å lære mer av hverandre, derfor har Norsk interesseforening for stamme og Norsk logopedlag bestemt seg for å samarbeide tettere med hverandre.

For mange NIFS-medlemmer og logopeder er det allerede en kjent sak at vi drar nytte av hverandre. Det har vært godt oppmøte av logopeder og studenter på foreningens arrangementer de siste par årene, og flere av foreningens representanter har holdt foredrag for både studenter og logopeder. Jevnlig får NIFS henvendelser fra masterstudenter som ønsker hjelp til oppgavene sine. Dette samarbeidet ønsker Norsk interesseforening for stamme (NIFS) og Norsk logopedlag (NLL) å fortsette med. For vi kan lære av hverandre. Dere logopeder sitter på fagkunnskapen, vi som stammer har den personlige erfaringen.

Kartlegging av logopedtilbud

Vi planlegger regelmessig å holde foredrag om stamming ved logopedutdanningene flere steder i landet, i enda større grad enn i dag oppfordre logopedstudentene til å skrive masteroppgaver om stamming og løpsk tale, og ha flere møter med de lokale logopedlagene.

De siste årene har vi erfart at logopedstudenter vegrer seg for å jobbe med taleflytvansker, fordi de mener de kan for lite når de kommer ut i praksis. Vi får også jevnlig tilbakemeldinger fra foreldre av barn som stammer som har vanskeligheter med å skaffe barnet sitt nødvendige logopedisk hjelp. Vi jobber derfor med å kartlegge logopedtilbudet, en oppgave som vi gjør i samarbeid med NLL. For at logopedlisten på foreningens nettsider skal bli så komplett som mulig, er vi avhengig av et godt samarbeid med NLL.

Blant de aller viktigste oppgavene våre er å jobbe for mer åpenhet rundt og informasjon om stamming, både ut i befolkningen og innad i foreningen, og et bedre logopedtilbud for personer som stammer eller med løpsk tale, og et tettere samarbeid mellom foreningen og logopedmiljøet. Men den jobben kan vi ikke gjøre alene.

Rekordmange deltakere

Vi har lenge hatt god erfaring med hverandre. Det ser vi på hvor mange logopeder og studenter som kommer på

arrangementene våre. Dere er en betydelig årsak til at vi har rekordoppslutning i antall deltakere, og ser en voldsom medlemsvekst.

Foreningen har vokst fra 270 medlemmer ved utgangen av 2013 til 460 i skrivende stund. Vi har rekordoppslutning i antall deltakere ved hvert stort arrangement, senest under Familieweekend i Kristiansand i juni. Vi har hatt eget helgeseminar med David Shapiro (høsten 2014), vårseminar om barn som stammer (2014) og behandlingsmetoder for barn og voksne (2015). Tema for årets Høstweekend 17.-18. oktober er psykologiske aspekter ved stamming med foredrag fra psykiater Tormod Huseby, lege og professor Ingvard Wilhelmsen, CBT-logoped Stine Brubak og NLP-coach Trine Rohde Moen.

Samarbeidet vi så langt har hatt med dere har vært lærerikt for begge parter og det skal nå styrkes.

*Martin Aasen Wright
martin.aasen.wright@gmail.com*

Elektronisk oppgjør til HELFO

sendt med enkle tastetrykk

utbetalt i løpet av få dager

Et moderne journalsystem som støtter elektronisk oppgjør til HELFO for undersøkelse og behandling hos stadig flere privatpraktiserende logopeder og audiopedagoger.

I tillegg har programvaren alle funksjoner du trenger, og forventer!

35 05 79 10

| post@physica.no

| www.physica.no

Redaksjonen i Norsk tidsskrift for logopedi vil i spalten «Skattekisten» snakke med logopeder med lang fartstid og engasjement for faget, for å videreformidle noe av deres logopediske erfaring og kunnskap. Redaksjonen tar gjerne i mot tips fra leserne om logopeder som fortjener en plass i spalten.

Gry Tveterås

– Det var tilfeldig at jeg havnet på logopedistudiet, forteller Gry Tveterås. Jeg var lærer, hadde tatt 1. avdeling i spesialpedagogikk og noen tipset meg om at logopedi kunne være noe for meg. 1. august 1984, rett etter studiene, begynte jeg på team for stemmevansker på Bredtvet senter for logopedi (som det het den gangen), som vikar for Ragnhild Skard. Jeg hadde hatt henne som praksisveileder og hun tipset meg om stillingen. Og nå har jeg vært der i over 31 år!

Gry hadde studert både drama og musikk, og var mer enn gjennomsnittlig opptatt av stemme, både i tale og sang. – Jeg har hatt en interesse for stemmeklang helt siden jeg var ung, forteller Gry. Det betyr ikke at det var en nyutdannet logoped proppet med selvtillit som tok fatt på karrieren. – Jeg begynte famlende, og følte meg

noen ganger som en elendig logoped. Logopeden i rommet til høyre for mitt kontor var glad i å bruke mye tromme og kraftige stemmelyder. På kontoret på den andre siden hørte jeg helt andre stemmeøvelser. Ingen av disse øvelsene følte jeg passet for meg. Jeg måtte holde ut og finne min egen plass, men det tok tid. Jeg husker jeg hadde en TV-kjendis på kontoret. Han satt høflig og imiterte øvelsene jeg viste, men han kom aldri tilbake etter den første timen. Jeg var ny, prøvde og feilet og prøvde på nytt. Det er rart å tenke på hvordan jeg har utviklet meg siden da. Bevissthet om stemmen og kunnskap om anatomi og fysiologi kom gjennom jobben, forteller hun. – Men jeg fant min plass, og begynte å føle at jeg kunne stå for det jeg gjorde på en helt annen måte.

– Da jeg tok logopedutdanningen var det mye fokus på Accentmetoden, Forchhammers øvelser, Henning Karlstads 10-punktprogram og leppe-, tunge- og kjeveøvelser. Jeg kunne dessverre ikke forme tunga til et rør, men det har gått bra likevel! ler Gry. Gjennom årene har det betydd mye å få tilskudd fra andre innfallsvinkler. Studiet var nok noe snevert når det gjaldt stemme, og det er ikke så mye av det hun lærte da som hun bruker nå lenger. – Den rollen pust og kropp spiller, var ikke like mye vektlagt i studiet den gang, og var noe som gikk opp for meg etter hvert. Jeg lærte blant annet mye av Olaug Rieber, som var Mensendick-terapeut, og Merete Sparre som var psykomotorisk fysioterapeut, begge tidligere ansatt ved Bredtvet. De siste tolv årene har psykomotorisk fysioterapeut Jannicke Devold i stemmeteamet spilt en sentral rolle for min forståelse av samspillet kropp, pust og stemme. Jeg pleier å si at stemmen må ha «gode sko å stå i». Strupehodet der stemmelyden dannes, er en liten boks, en liten del av kroppen, men kan påvirkes av alle endringer i kroppen, både fysisk og psykisk. Kropp og pust er vesentlig for stemmekvaliteten.

En milepæl i den faglige utviklingen var da Gry fikk et 3 måneders stipend fra Nordisk tjenestemannsutveksling til opphold ved Karolinska Institutet i Sverige i 1989. Da

var hun på foniatrisk/logopedisk avdeling ved Huddinge sjukehus, lærte utrolig mye, og fikk også arbeide med egne klienter på avdelingen. – Det var et løft, sier Gry, som berømmer arbeidsgiveren for i alle år å legge til rette for at de ansatte kunne dra på kurs og konferanser internasjonalt for å oppdatere seg og komme i kontakt med nye måter å tenke på.

I 1992 kom det krav om å ta hovedfag. Inspirert av det hun lærte i Sverige skrev hun hovedfagsoppgaven: Perseptuell og akustisk analyse av stemmekvalitet. En studie av klienter med spasmodisk dysfoni før og etter behandling med Botulinum toxin. Det å lytte til stemmekvaliteter er spennende, hvordan høres en stemme med knirk, diplofoni eller lekkasje ut? Og hvorfor høres det slik ut?

En som har vært en viktig samarbeidspartner for Gry er danske audiologoped Åse Ørsted. – Vi på teamet hørte henne holde en fantastisk forelesning i 2004 om nevrologiske vansker. «Henne må vi invitere til oss» sa vi til hverandre etterpå. Det endte med at hele teamet tok et fire ukers kurs i Coblenzer-metoden, en kursrekke som Åse Ørsted stadig holder. Senere har Gry, sammen med logoped Maren Lise Graff, oversatt og bearbeidet boka «Atem und Stimme» (Coblenzer og Muhar 1976) til norsk. De brukte også den danske oversettelsen av Åse Ørsted som kom i 2004 i oversettelsesarbeidet. På norsk heter boka «Pust og stemme. Veiledning i god stemmebruk», og den ble utgitt i 2012.

Jeg var på en workshop i Nederland med Horst Coblenzer selv i 1999, og han sa noe som ble skjellsettende for meg, forteller Gry. – «Man må puste ut før man kan puste inn!» Hvis man tømmer seg for luft, puster man automatisk og naturlig inn. Vi var så opptatt av å si til klientene: ta en god innpust! Men så viser det seg at det fungerer mye bedre å be klienten puste ut, for eksempel som om man blåser ut et lys. Det er slett ikke alltid at det å jobbe med stemmen kommer først.

Gry har også utgitt annet fagmateriell, blant annet et informasjonshefte og en DVD om god stemmebruk for personer med Parkinson sykdom sammen med Britt Bøyesen, og senest nå i vår en nettpresentasjon om stemmevansker hos barn sammen med Fredbjørg Nicolaisen og Pål Ericson.

Qigong har vært en kilde til faglig utvikling for Gry, og blitt noe mange av oss nå forbinder henne med. – Jeg begynte med det for egen del i 2002, etter en ryggoperasjon. Det er teknikker som handler om pust, bevegelse, flyt og rytme, og jeg tenkte at dette må da være bra også for stemmeklienter. Jeg begynte å bruke det i tillegg til de vanlige stemmeøvelsene, og klientene syntes det var deilig, de syntes det løste opp i muskelspenninger i kroppen og pusten kom lettere på plass. Disse øvelsene kan også kombineres med fonasjon. Gry har vært en trofast deltaker på PEVOC (Pan-European Voice Conference), en internasjonal stemmekonferanse som holdes ulike steder i Europa. På de siste konferansene har hun også deltatt med qigong-workshops, senest i Firenze nå i september. Qigong betyr å arbeide med pusterytme, energi og bevegelse, og kan like godt kalles energiovelser, sier hun. Ordet qigong høres litt for «mystisk» ut for enkelte.

– Det er mye snakk om «semi-ooccluded vocal tract exercises» der ute i verden og det forskes det en del på. Det at man snevrer inn ansatsrøret, og dermed skaper litt motstand under fonasjon, øker det subglottiske trykket, og bedrer forholdene for stemmebåndsvibrasjonene. Man må bruke magemusklene, og avspenner dermed strupehodet. Det er jo dette som skjer ved for eksempel «fonasjon i rør» og friksjonsøvelser. Og dette passer bra å kombinere med enkel qigong der man har hørbar utpust gjennom en litt innsnevret munnåpning og innpust gjennom nesen.

Mange logopeder føler seg usikre på å skulle jobbe med stemmevansker, og jeg spør om hun har noen råd til andre. – Det er jo et område der du må prestere noe selv. Man må utforske sin egen stemme og pust, og trene opp øret sitt. Man er nødt til å starte et sted, ta tiden til hjelp, være åpen og frimodig, lære underveis og vokse inn i det, sier Gry. Hun har arbeidet mye med nettverk for stemmelogopeder i flere fylker. Ofte tror deltakerne det er mer komplisert enn det er. Å kunne noen enkle øvelser godt og ha tro på dem, er et godt grunnlag, og noen øvelser er gode for alt! Men det å kunne forklare på en enkel og konkret måte er svært viktig. Det enkle er som regel bedre enn det kompliserte. Dessuten hjelper det å ha kontakt med og få impulser fra andre.

Gry har vært praksisveileder, foreleser og hatt stemmetrening for logopedistudenter i en årrekke. – Til sammen

har jeg møtt flere hundre studenter. Det har vært en stor glede, sier Gry. – Noen studenter er litt engstelige, og mange synes det er noe litt mystisk med stemmefeltet. Så det gjelder å trygge dem på at de kan gjøre dette, og avmystifisere det. Det handler om desibel og frekvens, anatomi og fysiologi, og ikke bare om det psykiske.

Gry har jobbet med alle typer stemmevansker, laryngektomerte og munnhuleopererte og synes alle klientgruppene er spennende og utfordrende, hver på sin måte. Jeg husker en eldre mann som hadde vært helt uten stemme i to år. Han bare hvisket. Jeg gikk ned til internatet, Blåstua, for å hilse på ham, og spurte om han kunne hoste litt, for å danne meg et inntrykk. Det gjorde han, han hostet med god stemmelyd og jeg tenkte «han skal jeg få stemme på!» Vi tok utgangspunkt i forsiktig hosting og gjesping i timene, og lot hostelyd og andre nonverbale stemmelyder sakte, men sikkert gå over i tale. Han ringte hjem til kona mens tårene trillet og måtte si: «Ja, det er virkelig meg!». Slike episoder gjør inntrykk. En annen klient Gry kommer i tanker om, var en høy, flott gutt på 18 år som ikke hadde kommet over fistelknekken. Han trodde blant annet at dette hadde hindret ham i å få sommerjobb. Én time var nok for å hjelpe denne gutten. Han ringte til broren sin etterpå, som ikke skjønnte at det var ham, for han hadde jo aldri hørt denne mørke, flotte stemmen før. Gutten fortalte om den nye stemmen sin i klassen sin på videregående skole da han kom hjem, og flere jenter i klassen hadde blitt så rørt at de gråt. – Logopedens viktigste oppgave må jo være å bidra med hjelp til selvhjelp og forståelse. Vi er veivisere, rådgivere og medmennesker. Du kan ikke ha denne jobben hvis du ikke er glad i mennesker. Vanskene brukerne våre opplever påvirker hverdagen og livskvaliteten. Noen ganger kan man få et problem helt bort. Men mange ganger kan man hjelpe litt eller bare hjelpe personen til å leve bedre med dette problemet, reflekterer Gry.

Når jeg spør om utfordringer hun har møtt gjennom jobben, nevner hun klienter som har vært skeptiske og litt negative til det å jobbe med stemmen. – Men jeg liker denne rådgiverdelen av jobben, å møte alle typer mennesker og prøve å nærme seg dem. Man må kunne være fleksibel og snu seg på hælen, man kan ikke følge et fastspikret opplegg når man jobber med mennesker på denne måten. Det handler igjen om å gjøre det enkelt og forståelig og være så konkret som mulig. Gry henter en

god gammeldags peispuster fra hylla på kontoret. Den bruker hun til å illustrere hvordan pusten virker. En gummistrikk er fin å bruke til å illustrere hvordan stemmebåndene strekker seg når stemmen blir lysere. En sammenligning hun gjerne bruker er at hvis du tøyer en finger bakover, gjør det vondt etter en stund. Slik er det også med stemmebåndene! Klientene er veldig forskjellige. Noen har en viss bevissthet om pust og stemme, men det gjelder ikke alle. – Jeg spurte en dame en gang om hvordan hun trodde stemmebåndene var. Hun gattet at de var 20 cm lange, og hang loddrett nedover i halsen. Da er det klart at man må begynne med å forklare litt! De musklene vi skal jobbe med, synes ikke utenpå kroppen. Derfor må vi forklare på en forståelig måte. Det med bevissthet om hvordan vi danner stemme og hvordan de ulike stemmekvaliteter høres ut er også mer vektlagt i utdanningen nå. Det å lytte på opptak av sin egen stemme, er så klart uvant for alle. Men det kan være veldig nyttig både for studenter, logopeder og ikke minst for klientene.

– Jeg føler en sterk yrkesidentitet og yrkesstolthet. Det å være logoped er en viktig del av livet mitt. Kollegaene i teamet, klientene og studentene betyr mye for meg. Arbeidsgiver og ledere har gjennom disse årene hatt tillitt til oss og latt oss jobbe selvstendig, samtidig er det en god medarbeiderånd her.

I november fyller Gry 70 år, og slutter i stillingen i Statped sørøst. – Det har vært vemodig å forberede seg på dette det siste året. Samtidig er jeg innstilt på at livet fortsetter med noe annet, sier hun. Men Gry er ikke ferdig som stemmelogoped. Antagelig skal hun jobbe litt privat, men hun har også planer om kursvirksomhet sammen med Åse Ørsted som fortsatt er vital og glødende engasjert i en alder av snart 84 år. – Vi arrangerte et lite stemmekurs for logopeder på hytta mi i sommer, forteller Gry. – Der i fjellheimen holdt vi på med både qigong og Coblenzerøvelser. Åse og jeg så likheter mellom metodene og vi ble inspirert til å utvikle disse likhetene og kanskje lage et nytt kurskonsept for stemmelogopeder.

Det gleder oss å høre at Gry Tveterås hverken mangler ideer eller inspirasjon. Vi ønsker henne til lykke med dagen, og lykke til med en ny fase i livet og karrieren!

Ingvild Røste

Presentasjon av ph.d. prosjekter

Logopedi i Norge har hatt et rykte om at det forskes for lite på høyere nivå. Derfor vil vi gjerne synliggjøre noe av det stadig økende mangfold av doktorgradsprosjekter som gjennomføres og forskes på av logopeder og andre innen tilknyttede fagområder. På denne siden vil vi derfor fortløpende presentere doktorgradsstudenter. Holder du på med forskning på doktorgradsnivå eller kjenner en logoped som gjør det – ta gjerne kontakt med redaksjonen.

Navn:
Hilda Sønsterud

E-postadresse:
hilda.sonsterud@statped.no

Arbeidstittel:

Stammebehandling – hva hjelper for hvem?
Individualisert stammebehandling for voksne.

Det å samarbeide på tvers av faglige disipliner er vesentlig for å utvikle ny viten og bedre praksis, også innenfor stammefeltet. Prosjektet «Stammebehandling – hva hjelper for hvem?» er et fullfinansiert forskningsprosjekt, støttet av Extrastiftelsen Helse og Rehabilitering. Prosjektet er nettopp påbegynt, og det forventes fullført innen mars 2019.

Stamming oppleves og håndteres forskjellig fra person til person. Om man ønsker at forskning og empirisk dokumentasjon av effekt av tiltak skal være retnings-

givende for klinisk praksis, så trengs mer praksisnær forskning. Dette for å finne ut hva slags logopediske tiltak som fungerer best, og hvordan man kan legge til rette for en mer fleksibel og persontilpasset oppfølging i personens egen hverdag. Videre ønskes å dokumentere eventuell nytteverdi av en kombinert tilnærming hvor logopediske tiltak kan integreres med kognitivt basert stressreducerende terapi.

Prosjektet har et mål om å sette fokus på stammebehandling for voksne, og å være et bidrag til at flere personer kan få en mer individrettet stammebehandling i framtiden. Forskning viser at det er mange former for behandling som har effekt, men studiene er ofte basert på gruppegjennomsnitt. Klinisk erfaring viser på sin side at det som kan være en god og effektiv tilnærming for en person, kan oppleves helt feil for en annen. Utfordringen for oss logopeder blir ofte å finne ut hva slags tiltak som kan fungere best for hvem, hvilket også dette prosjektet vil ta utgangspunkt i.

Veiledere:

Margrethe Seeger Halvorsen, Institutt for psykologi,
Melanie Kirmess, Institutt for spesialpedagogikk, UiO,
og David Ward, University of Reading

Dokumentasjon

Denne gangen vil Yrkesetisk råd ta opp temaet dokumentasjon. Hvorfor er dokumentasjon viktig? Og dokumenterer vi godt nok det vi gjør?

På konferansen for privatpraktiserende sist vår, kom temaet opp i forbindelse med at HELFO ikke krever dokumentasjon på hva som har foregått i logopedtimene det kreves refusjon for. Er det da sånn at logopeder generelt, uavhengig av ansettelsesforhold og arbeidssted, ikke dokumenterer det som skjer i en behandlings-/undervisningstime?

Ansatte i helsevesenet er pålagt å dokumentere enhver pasient-/brukerkontakt i et felles elektronisk system, som også fungerer som en viktig kilde til informasjonsflyt mellom de ulike aktørene rundt den enkelte pasient/bruker og som skal sikre god oppfølging. Det samme gjelder ansatte i PPT og etter hvert også andre instanser. Elektroniske journaler er altså et nyttig hjelpemiddel, selv om jeg har opplevd at ikke alle logopeder utnytter denne muligheten for dokumentasjon godt nok. Det er lett å "hoppe over" skrivingen i en travel hverdag. Mange "unnskylder seg" også med at det å skrive et journalnotat tar for lang tid – tid de heller prioriterer til direkte pasient-/brakerarbeid.

Hva med alle oss andre som ikke har et elektronisk journalsystem tilgjengelig?

De fleste skriver vel da et notat for seg selv, gjerne håndskrevet (håndskrift er ikke helt gått ut på dato) om hva som er gjort i timen, hva som fungerte og ikke fungerte, og på grunnlag av disse notater forbereder neste time. Men ikke alle gjør det heller.

Slike notater som gjøres av logopeden er arbeidsdokumenter. Det vil si at de ikke er tilgjengelige for andre enn logopeden selv. Det er ikke pliktig å gi arbeidsdokumenter videre til en kollega som skal overta behandlingen/undervisningen, eller til andre fagpersoner som gjerne skulle hatt litt mer dokumentasjon på hva

det logopediske arbeidet har dreid seg om, selv om det ofte kan være ønskelig. Pasient/klient har heller ikke innsynsrett i arbeidsdokumenter, men derimot har de rett til å se sin egen journal.

Med visse mellomrom bør logopeden oppsummere resultater fra kartlegging/testing og behandling/undervisning. Denne dokumentasjonen har som regel form av en logopedisk rapport eller notat. Det er dokumenter som logopeden kan sende fra seg når pasienten/brukeren eller foresatte har gitt sitt samtykke til det. Klienten selv har også innsynsrett her.

I privat praksis stilles det mindre krav til rapportering enn det stilles til offentlig ansatte, og dermed mindre krav til dokumentasjon. Dokumentasjon etterspørres ikke i samme grad. Det er behov for skriftlig dokumentasjon på språklig fremgang dersom behandlende lege skal kunne anbefale ytterligere logopedbehandling slik at HELFO kan gjøre et nytt vedtak om en ny behandlingsgaranti. Dette er sjelden en hel rapport, men mer et kortfattet skriv om fremgang.

Hvor grundig er det da nødvendig for logopeden å dokumentere kontinuerlig et behandlingsforløp der begrunnelse for avsluttet behandling inngår? Uforutsette ting kan inntreffe også blant logopeder, slik at en må avbryte tilbudet brått. En ny behandler må overta raskt. Det er viktig med kontinuitet og det kan være svært nyttig å finne dokumentasjon på hva som er gjort tidligere.

Et annet eksempel kan være at en pasient/bruker oppsøker logopeden flere år etter avsluttet behandling/undervisning for å få en dokumentasjon på hva som ble gjort i timene den gang. Det kan være at vedkommende har behov for dokumentasjon i forbindelse med for eksempel en rettssak. Da er det godt å finne frem godt dokumenterte opplysninger. En kan ikke stole på hukommelsen.

Et annet viktig argument for god dokumentasjon er dersom logopeden selv skulle bli saksøkt for feilbehandling, mangelfull behandling eller lignende. Da er det nødvendig å kunne vise til den aktuelle behandlingen som ble utført og begrunnelse for akkurat det valget en da tok.

Det er viktig å ta seg tid til i det minste en enkel dokumentasjon, med nedtegnelse av dato og klokkeslett for konsultasjon, kort om intervensjoner og utbytte. Ved avslutning nedtegnes konklusjon og eventuelt om pasient/bruker er henvist til andre instanser. Dette trenger ikke ta mer enn 5-10 minutter og er et yrkesetisk ansvar. I helseinstitusjoner og en del andre steder er dette pålagt og fullt gjennomførbart. Til orientering kan det nevnes at privatpraktiserende helsepersonell for øvrig er lovpålagt dokumentasjon gjennom journalføring.

God dokumentasjon lønner seg også for den praktiserende logopeden. På den måten blir det et nyttig styringsmiddel for gjennomføring av et langvarig logopedisk behandlings-/undervisningsløp.

Hvordan slike opplysninger skal oppbevares, reguleres av Lov om pasientregister og Personvernloven.

Dette kan bli oppfattet som kritiske formaninger, men dersom logopeder har et ønske om å fremstå som like etiske bevisste som andre yrkesgrupper vi ønsker å sammenligne oss med, må vi ta dette til følge.

*Yrkesetisk råd
v/ Trine Lise Dahl
trinlised@gmail.com*

Informasjon

UNIVERSITETET I
NORDLAND

OVERSIKT OVER LEVERTE MASTEROPPGAVER MASTER I LOGOPEDI – VÅR 2015

Student / gruppe	Tittel	Veileder
Berg-Hansen, Bodil R.	Å leve med stamming	Toril Risberg
Byberg, Anita N. og Røsås, Tone	Positive indikatorer i logopedens rådgivningsarbeid for afasirammede.	Toril Risberg
Kjørsvik, Marita og Utne, Cathrine Ø.	Constraint induced språkterapi (CIST) – Praktiske erfaringer med metoden.	Irene Bele
Olsen, Julie W. og Tråen, Synne N.	Talen hos norske fireåringer. En normering av testverktøyet SVANTE-N for artikulasjons- og nasalitetsvansker.	Torbjørn Nordgård
Reiersen, Elin O.	Voksne barn som pårørende til afasirammede.	Irene Bele
Solhaug, Jeanette K.	Sammenligning av vokabularferdigheter hos voksne personer som har fått cochleaimplantat som barn versus personer med normal hørsel.	Ona Bø Wie/Toril Risberg
Sørngård, Monica R. og Woje, Ingrid K.	«Jeg vil være som alle andre...». En kvalitativ studie om å leve med skjult stamming.	Irene Bele
Ødegård, Leikny G.	Taleflytvansken stamming – i et familieperspektiv.	Björg Mari Hannås

Cognitive Communication Disorders

av **Michael L. Kimbarow** (red). Plural Publishing 2016

(Årstallet står slik i boken, slik at leseren kan føle seg oppdatert i forkant...)

Bokens formål er å gi en sammenfattende innføring i temaet kognitive kommunikasjonsvansker. Målgruppen er masterstudenter, universitetslærere og klinikere. Redaktør Michael L. Kimbarow er logoped, professor og leder av avdelingen for Communication Disorders and Sciences ved San Jose State University i California, og har lang erfaring med temaet fra klinikk og undervisning. Alle bidragsyterne er forskere med solid logopedisk, klinisk erfaring og vitenskapelig ekspertise innenfor feltet.

Boken er en oppdatert, revidert og utvidet andreutgave. Det som skiller denne utgaven fra den første er et eget kapittel om mild hjerneskade og et utvidet kapittel om demens, med tiltak og arbeid med pårørende. I tillegg er kapitlet om generell traumatisk hjerneskade utvidet, og nytt materiale om kartlegging og tiltak er inkludert.

Det foreligger ikke enighet i litteraturen om en presis definisjon eller betegnelse for ikke-afatiske vansker med språk og kommunikasjon som følge av ulike typer ervervet hjerneskade. Dette problematiseres godt i denne bokens kapittel om høyresidig hjerneskade, hvor man velger å konkret beskrive språk- og kommunikasjonsvanskene som omhandles fremfor å utforme en egen definisjon. Samme tilnærming brukes gjennomgående i boken.

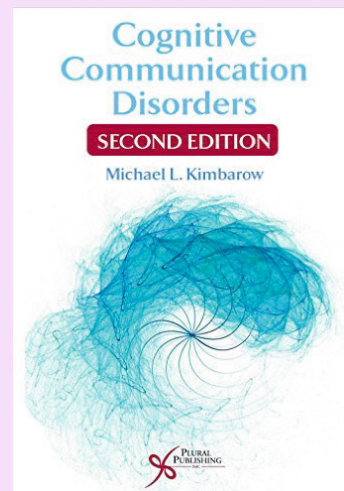
De tre første kapitlene om oppmerksomhet, hukommelse og eksekutiv funksjon gir leseren et godt fundament for å gå videre inn i språk- og kommunikasjonsvanskene som senere beskrives ved høyresidige kommunikasjonsvansker, demens og traumatisk hjerneskade. Figurene og tabellene i disse første kapitlene gir fin oversikt over ulike forklaringsmodeller og sammenhenger. En god del av det beskrevne kartleggingsmateriellet finnes ikke på norsk. Imidlertid beskrives det så konkret her at man får et godt inntrykk av hva som testes og hvorfor. Kapitlene om oppmerksomhet og eksekutiv funksjon omtaler tiltak på en måte som gir konkret kunnskap for klinisk, logopedisk arbeid.

Temaet høyresidig hjerneskade beskrives nyansert, og med vekt på hvordan man som kliniker kan navigere i et felt hvor det fortsatt gjenstår mye forskning. Særlig delen om hvordan man kan benytte tiltak opprinnelig beregnet for andre diagnosegrupper er nyttig, og har overføringsverdi til andre områder.

Ofte avgrenses kognitive kommunikasjonsvansker ved at de ikke er progredierende; her har man valgt en utvidet innfallsvinkel ved å inkludere et eget kapittel om demens. Det gis en konsis oversikt over ulike demens typer, inkludert primær progressiv afasi, hvor det også trekkes linjer fra de tre første kapitlene om kognitiv funksjon i boken. Deretter fokuseres det på logopediske kartleggingsverktøy og evidensbaserte tiltak, illustrert med sammenfattende tabeller.

I henhold til amerikanske statistikker er fall-, sports- og trafikkulykker hovedårsaken til sivile traumatiske hjerneskader. Den amerikanske tilstedeværelsen i Irak og Afghanistan har imidlertid medført merkbar økt forekomst av skader forårsaket av eksplosjoner. Det er derfor kommet til et nytt kapittel i boken om mild traumatisk hjerneskade som følge av krigshandlinger, med hovedvekt på eksplosjonsskader. Det gis en innføring i diagnostisering av mild traumatisk hjerneskade med komorbide lidelser, og oversikt over kartlegging og tiltak som i noen grad overlapper med det påfølgende kapitlet om traumatisk hjerneskade.

Begge kapitlene om traumatisk hjerneskade anbefaler en bred, tverrfaglig innfallsvinkel for kartlegging og tiltak. Ettersom mange kognitive funksjoner kan være skadet, settes de språklige og kommunikative følgene inn i en

oversiktlig sammenheng, og understreker behovet for å se hele mennesket når rehabiliteringen skal planlegges og gjennomføres. Det siste kapitlet dekker også kommunikasjonsvansker ved moderat og alvorlig hjerneskade. Her gis en oversikt over bruk av støttende og alternativ kommunikasjon, oppfølging i gruppe og sensorisk stimulering. Ønsker man å gå videre i dybden på kognitive språk- og kommunikasjonsvansker etter traumatisk hjerneskade, kan for øvrig «Social and Communication Disorders Following Traumatic Brain Injury», redigert av McDonald, Tougher og Code, utgitt på Psychology Press (2014), anbefales.

Tilbake til boken som anmeldes: den egner seg både som innføring i feltet og oppdatering for erfarne klinikere. Boken vil også kunne være nyttig for andre yrkesgrupper med interesse for vårt fag. Stikkordsregisteret er utfyllende og gjør boken godt egnet som oppslagsverk. Boken er skrevet på en konsis og lett forståelig måte, og vil kunne være en god støtte og inspirasjon til oppfølging av personer med kognitive kommunikasjonsvansker.

*Anne Katherine Hvistendahl
Logoped i Statped sørøst, avdeling språk/tale*

God kommunikasjon med ASK-brukere

Kari-Anne Bottegaard Næss og Asgjerd Vea Karlsen (redaktører). Utgitt på Fagbokforlaget i 2015.

Boken har til hensikt å formidle grunnleggende kunnskap som er vesentlig for å lykkes i kommunikasjon med ASK-brukere i barnehage og skole, skriver forfatterne i forordet. Det lykkes de godt med etter min mening. Selv om noe av innholdet vil være kjent for de fleste logopeder, kan et godt kommunikasjonsteoretisk grunnlag og jordnære og praktiske beskrivelser hjelpe oss å oversette innholdet til vår egen arbeidskontekst, og gi oss mulighet til å bedre vår egen praksis på ASK-området. Dette mener jeg forøvrig også gjelder oss som ikke arbeider med barn i det daglige.

Selv om elever med behov for ASK fikk sine rettigheter til å benytte egnede kommunikasjonsformer og -hjelpemidler i opplæringen nedfelt i opplæringsloven i 2012, er det grunn til å tro at det er et stykke igjen til man har utnyttet hele potensialet for inkludering for disse elevene. Denne boka kan være et godt utgangspunkt for å bøte på dette. Den undervurderer ikke hvilken tidkrevende prosess det kan være å finne den optimale kommunikasjonsformen for et barn. Men den tar samtidig opp for eksempel helt praktiske tilpasninger som kan være enkle å gjennomføre i klasserommet, bare man er klar over det.

Kapittel 1 tar for seg teori om kommunikasjon, og fungerer også som et «boka i et nøtteskall» ved å gå gjennom aspekter fra de fleste andre kapitlene.

Kapittel 2 handler om lovverk som er aktuelt for ASK-brukere, med flere kasuseksempler som viser hvordan tekniske paragrafer kan omsettes til pedagogisk praksis.

Kapittel 3 tar for seg kartlegging. Tidlig identifisering, riktige tiltak og oppfølging er stikkord, og det understrekes at ASK-kartlegging på mange måter aldri blir ferdig, fordi ASK-brukerens behov nødvendigvis vil endre seg gjennom livet.

I kapittel 4 presenteres kommunikasjonshjelpemidler, og det meste av plassen brukes på lavteknologiske løsninger, som introduksjonskort og kommunikasjonsbøker. ASK er altså ikke synonymt med talemaskiner, hvis noen fortsatt skulle tro det!

Kapittel 5 går gjennom hva som menes med symbolsystemer i ASK. Mange av oss kjenner til flere av systemene, som Bliss og Widgit. De bygger på ulike prinsipper og kan se ganske forskjellige ut. Også her kan

teori, for eksempel om semiotikk, hjelpe oss på vei til å vurdere hva som kan gjøre noen symboler lettere eller vanskeligere å forstå eller bruke for de enkelte personene i den ganske mangfoldige brukergruppa vi snakker om.

Kapittel 6 handler om kommunikasjonspartnere og kommunikasjonsstrategier. Forfatterne går gjennom hva en samtale er og består av, utover innholdet. Hvordan starter vi en samtale? Hvordan bytter vi tema? Hva gjør vi når vi ikke skjønner hverandre? Slike trekk ved samtaler er grunnleggende like selv om samtalen foregår ved hjelp av ASK. Men det er ikke til å undres over at både ansatte og medelever kan vegre seg for å ta kontakt med ASK-brukende elever, for uklarheter og misforståelser oppstår oftere og er vanskeligere å finne ut av når man bruker ASK. Man kan være redd for å mislykkes og for å påføre eleven frustrasjon og skuffelser. Logopedar har som regel langt mer trening i å kommunisere med personer med store kommunikasjonsvansker. Et teoretisk grunnlag om samtaler kan gjøre det lettere å omsette vår ofte tause kunnskap i veiledning. Og med de konkrete tipsene boka gir, ikke minst basert på kapitelforfatternes egen studie der de har undersøkt hva slags atferd ASK-

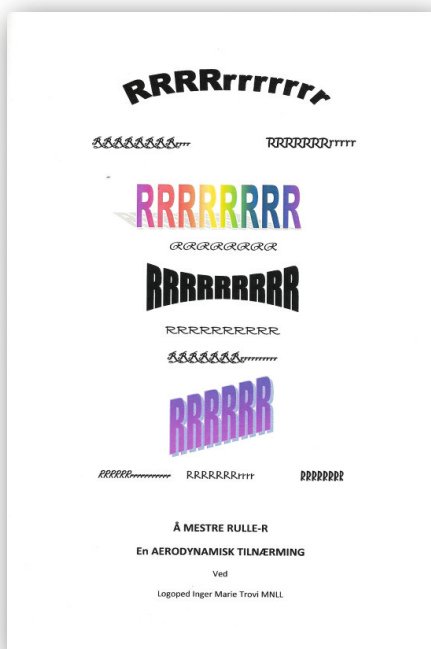
brukere selv setter mest pris på fra sine samtalepartnere, bør terskelen for å komme i gang kunne senkes enda mer.

Kapittel 7 handler om hvordan det kan legges til rette for at ASK-elever kan delta – ikke bare være – i klasserommet, for eksempel hvordan lærerens undervisningsformer kan utnyttes slik at ASK-eleven også kan bidra i en klassesamtale.

Sist, men ikke minst, er kapittel 8 skrevet av moren til en ASK-bruker. Hun deler sine erfaringer, men med en tydelig faglig tyngde. Hun har kalt kapitlet «ASK-brukeren som en interessant person og kommunikasjonspartner», og levendegjør gjennom sin historie mange av momentene som tas opp ellers i boka.

Boka «God kommunikasjon med ASK-brukere» vil kunne være et fundament for å begynne arbeide med ASK, men også være et sted å finne (eller minnes på) verktøy man stadig trenger i arbeidshverdagen.

Ingvild Roste

Av Inger Marie Trovi

**Disse
utgivelsene
får du for
kr. 499,-
om de
kjøpes samlet**

De er samlet i 2 hefter.
(Rulle-r 225,-
og Lydspor 325,-)

I tillegg kommer
ekspedisjonsutgiftene.

Sjekk ut **www.spraakbruket.net** og bestill hos inger.marie@stemmebruk.com

PODD Gir barnet muligheter til kommunikasjon

PODD (Pragmatisk Organisering av Dynamisk Display) er et kommunikasjons-hjelpemiddel og en metode som tar utgangspunkt i normal språkutvikling.

PODD er utviklet for den som trenger ASK (Alternativ og Supplerende Kommunikasjon).

Hensikten med PODD er å gi barn et ordforråd slik at de kan kommunisere sammenhengende om hva de vil, uansett tid og sted.

PODD finnes i flere versjoner som følger naturlig progresjon i språkutviklingen:

PODD 12 -12 symboler pr side

PODD 40- 40 symboler pr side

PODD 70 -70 symboler pr side

PODD kan enkelt tilpasses i Rolltalk Designer.

Vil du vite mer? Se vår hjemmeside for mer informasjon

ABILIA AS Tel 23 28 94 00 | info@abilia.no | www.abilia.no

Leserinnlegget som er gjengitt under ble til noe spontant som en reaksjon på kronikken i Aftenposten 22. mai 2015, av nestleder i utdanningsforbundet Steffen Handal. Debatten om systematisk kartlegging av barn i førskolealder er et tema som vekker stort engasjement og mange aktører mener noe om emnet. Jeg opplever at vår yrkesgruppe, logopeder, i liten grad har vært synlige i denne debatten. Etter at mitt innlegg ble publisert på Dysleksi Norge sin hjemmeside har jeg fått reaksjoner på at det er modig å stikke hodet frem i denne debatten. Som faggruppe er det mitt ønske at vi skal være mer synlige og delta med begrunnede faglige argumenter i denne og lignende debatter.

Vi innehar mye kompetanse på barns språkutvikling og har via forskning og egenerfaring sett at det er en sterk sammenheng mellom språkkompetanse i barnehagealder og senere fungering i skole og arbeidsliv.

http://dysleksinorge.no/no/nytt/Leserinnlegg%3A+kartlegging+av+barn.b7C_wtjUWE.ips

Leserinnlegg: Kartlegging av barn

Utdanningsforbundet er negative til at politikere har begynt å lage føringer for kartlegging av barnehagebarn. Jeg spør: Ser politikerne seg nødt til å lage føringer på dette fordi barn med vansker ikke får god nok hjelp i dag?

For meg og andre fagpersoner som har kompetanse på barn og barns utvikling, men som ikke har sitt daglige virke i barnehage, oppleves denne debatten som ensidig. Det er forståelig at ingen faggruppe ønsker at andre skal komme og legge premissene for hvordan de skal utføre sitt yrke.

Samtidig undrer jeg meg over om politikere nå ser seg nødt til å lage nasjonale føringer. Tvunget – fordi utdanningsinstitusjoner og tillitsvalgte innen førskolelærerstanden i liten grad har ønsket å tenke nytt om hvilken kompetanse og rolle ansatte i barnehagen bør inneha.

SYSTEMATISK KARTLEGGING ER ESSENSIELT

Det kan virke som om det er en utbredt holdning at systematikk er farlig når barn ikke går på skole. Det kan virke som om man tenker at systematikk er det samme som at barn reduseres til noe instrumentelt.

Det kan også virke som om førskolelærere er mer opptatt av å forfekte at barn ikke skal reduseres til et objekt fremfor å reflektere rundt hvordan de kan hjelpe barn til å bli den beste utgaven av seg selv.

Det er et faktum at mennesker ikke lever i et vakuum. Barn som går i barnehage skal ved 6 års alderen inn i en mer formell opplæring. Hvilken ballast de har med seg fra barnehagen kan være avgjørende for hvordan de lykkes i livet. Vi vet at barn starter skolen med svært ulikt utgangspunkt. Vi vet også at dette nesten er umulig å ta igjen når de har begynt på skolen. Personalet bør ha kjennskap til milepæler i barns språkutvikling, benytte

alle naturlige situasjoner for å bade barn med språk, og legge tilrette for varierte språklige opplevelser. Der kvaliteten er høy vil det i mindre grad være behov for formaliserte arenaer.

OMTALE AV TRAS

Det er tankevekkende å lese hvordan verktøy som for eksempel TRAS og «Alle med» omtales. TRAS og «Alle med» er eksempler på verktøy som pedagogen kan benytte for å reflektere over noen viktige språklige parametre i barns utvikling. Det er IKKE kartleggingsverktøy hvor barnet skal løse oppgaver. De blir ikke utsatt for noen form for emosjonell påkjenning. Ved å gjøre seg noen systematiske observasjoner kan pedagogen/personalet gjøre gode disposisjoner i forhold til barnegruppen. Dette kan danne grunnlag for hvordan de voksne i daglige situasjoner i barnehagen kan styrke sitt engasjement som voksne, rundt barn som trenger støtte. Refleksjonene kan danne utgangspunkt for pedagogiske tiltak på individ eller gruppenivå. Det er fristende å tenke at man utvikler et godt kompass i forhold til å ta ulike vurderinger som gjelder refleksjoner rundt barns utvikling.

Selv har jeg flere ganger blitt overasket over hvor ulik min «opplevelse» av resultatene på en kartlegging har vært og det faktiske resultatet. Dersom vi alltid bare bruker vårt eget utviklede kompass som rettesnor i pedagogisk arbeid, er det grunn til å tro at vi kan overse viktig informasjon.

SAMARBEID OG BRUK AV FORSKNING

Jeg er enig med Steffen Handal når han skriver at det bør være et fokus på å øke kompetansen og andelen faglærte i barnehagen. Det er også viktig å lytte til de som vet hvor skoen trykker. Ingen liker å bli pålagt å gjøre noe de ikke tror fungerer. Det opprører meg likevel at det kan virke som om enkelte krefter innenfor barnehagesektoren er så motvillig til å samarbeide med profesjoner som ser noe annerledes på hva som er barns beste i førskolealder. Det opprører meg også at det kan virke som om enkelte innenfor barnehagesektoren er allergisk mot forskningsbasert viten.

Når barn blir tilmeldt PP-tjenesten som 7 åringer (og barnehagen aldri har vært bekymret) med så store språkvansker at de ikke kan følge vanlig undervisning, undrer jeg meg over hvorfor enkelte har vansker med å forstå at systematikk og refleksjon rundt språk er grunnleggende for å kunne ta stilling til hvordan man kan forebygge best mulig.

Min erfaring etter noen år innen dette fagfeltet er at det er for mange barn som strever med språk som ikke blir oppdaget i barnehagealder. Kanskje tenker man at man ikke skal stigmatisere, at barn er forskjellige, at det må

vises romslighet. I utgangspunktet er inkluderingsperspektivet godt ment, men på sikt kan det få uheldige konsekvenser. Barn som starter skolen med store uoppdagede språkvansker, kan få vansker både faglig og sosialt.

Barn har krav på å bli tatt på alvor. Derfor er jeg enig med kronikkforfatteren i at politikere må samarbeide med fagfolk. Også fagfolk som ikke er førskolelærere. Det hadde vært mer konstruktivt å bruke tid på å diskutere ressurser og kompetanseheving i barnehagen. Barnehagelærere er superviktige for barns danning og utvikling. Det er viktig at barn skal få være barn. Alvoret begynner tidlig nok.

Jeg heier på barnehagelærerne, men blir lei meg over motstand mot det man tror er en instrumentell tilnærming til det å forstå barnet. Det er ikke mange årene siden denne type argumentasjon var fremtredende i skolen. I dag tror jeg de fleste pedagoger i skolen er enig i at det kreves systematikk for å klare å få oversikt og tilpasse til hver enkelt elev.

Hilde R. Straume

KURSINVITASJON

Grip sjansen og meld deg på kurs med førsteamanuensis

Camilla Herlofsen 29. oktober 09.00-13.00 på Scandic hotell Kristiansand Bystranda.

Kursholderen er en av Norges ledende på temaet elevers rettsikkerhet og spesialundervisning. Hun har skrevet flere bøker og artikler om temaet i nasjonale og internasjonale tidsskrifter.

Kursets tema:

Spesialundervisning – intensjon og praksis

Saksbehandling og lovbrudd i forbindelse med spesialundervisning kan true elevers læring og rettssikkerhet.

Kurset passer for skoleledere, ansatte i PPT, lærere, spesialpedagoger, audiopedagoger og logopeder.

Bindende påmelding innen 20. oktober til agderlogopedlag@gmail.com

Kurset holdes på Scandic hotell Kristiansand Bystranda, det vil bli servert enkel lunsj.

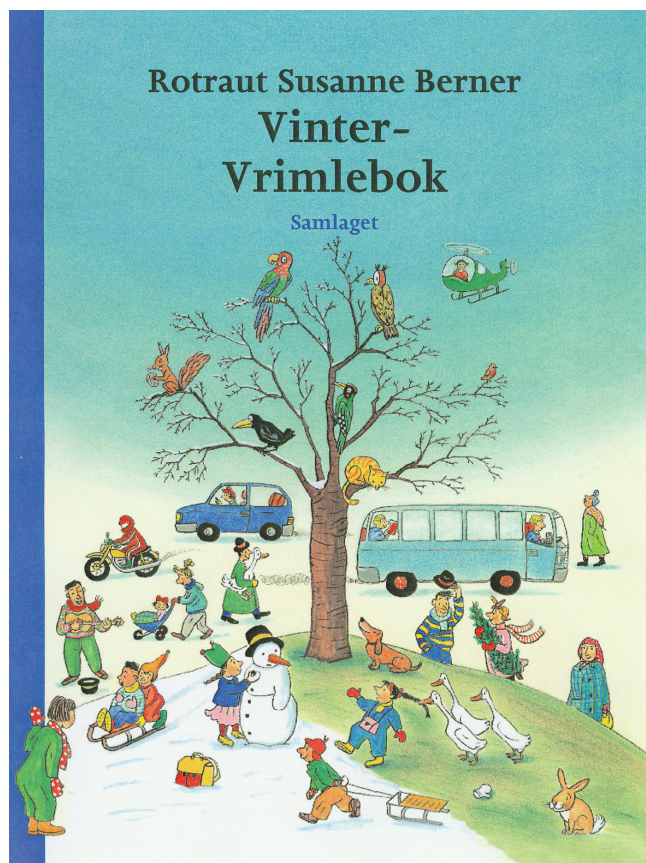
Registrering og kaffe fra 08.30.

Deltakeravgift: kr 500,-

Arrangør:
Agder Logopedlag

BØKER MED LITE ELLER INGEN TEKST

I bokhandelen og på biblioteket finner vi flest billedbøker med tekst. Noen har lite tekst, andre veldig mye. Noen har god sammenheng mellom tekst og bilde, andre har det ikke. Det anbefales å lese for barna fra tidlig alder. Mange av oss har erfart at leseren kan være mest opptatt av at den skrevne teksten må leses. Ofte kan det resultere i at barnet gir opp og går fra leseøkten. Barnet blir oppfattet som at det ikke er interessert i bøker. Det kan også føre til at barnet får et negativt forhold til bøker og det å bli lest for.

På Landsmøtet i Tromsø fortalte Veslemøy Rydland litt

om et prosjekt de har på UiO i forhold til flerspråklige barn. Det brukes bøker med lite tekst og som fortelles flere ganger både hjemme og i barnehagen. Vi ble motivert til å undersøke mengden av og innholdet i tekstløse bøker etter hennes foredrag.

Et søk på «wordless picture books» på nettet gav oss et stort mangfold av bøker med lite tekst og noen fagartikler om emnet. Særlig et notat fra Reading Rockets (www.readingRockets.org) er grunnlaget for denne lille teksten.

Bøker med lite eller ingen tekst gir oss anledning til å kommunisere med barnet. Både den voksne og barnet er med på å fortelle og lytte. Historien blir laget med våre egne ord og teksten vil passe med bildene. Barn som har lært å skrive, kan skrive historien eller vi kan skrive den ned selv og vise barnet at det vi forteller kan vises i skrift. Det er ingen riktige eller gale måter å lese tekstløs bok på, og ulike barn kan være med å lage forskjellige historier om de samme bildene.

- Bruk tid til å se på omslaget og snakk om boka tittel. Lag noen antakelser om hva boka kan handle om.
- Gå tur i bildene på sidene. Se på detaljene, uttrykkene i personenes ansikter, handlinger og snakk med hverandre om hva dere ser. Kos dere med bildene og pek ut noen få ting som vil ha betydning for det som er handlingen, men ikke vær opptatt av å lage fortellingen med en gang.
- Se gjerne på bildene flere ganger og bli klar til å fortelle. Den voksne kan starte som modell med stemmevariasjon, ulike lydeffekter og følelsesuttrykk for å gjøre sin versjon av historien interessant.
- Oppmuntre barnet til å fortelle hva det ser og tror.

Illustrasjonen er hentet fra nettsiden ohelidtech.blogspot.no

Fokuser på å støtte barnets vokabular, setninger og utvidelse av disse. Oppmuntre barnet til å delta og komme på mer å fortelle ved å bruke «hvem, hva, hvor, hvorfor, hvordan, når...»

- Avslutt boka med noen få spørsmål, for eksempel: Hvilke bilder var det som hjalp oss å lage fortellingen? Hva likte du best i historien? Har du opplevd noe sånt?

Samtidig øker barnets forståelse for hvordan historier bygges opp med en begynnelse, midt og slutt.

lesesenteret.uis.no har mange gode tips til bøker og forskjellig måter å presentere disse på (bl.a. dialogisk lesing). Her viser de til prosjekter for de minste barna og langt opp i skolealder. Filmsnutter finnes på lesesenteret og nafo.no.

Reading Rockets viser til at «wordless books» styrker språklige ferdigheter som lytting, ordforråd og forståelse.

For Pedagogisk Utvalg
Inger F. Lea

BARNAS språksenter

Høst/Vår

Barnas Språksenter holder
jevnlig kurs i Oral Placement
Therapy/TalkTools

nivå 1:

Trondheim 15-16 okt, 2015
Røyken 21-22 jan, 2016
Røyken 10-11 mars, 2016

nivå 2:

Bodø 6-7 juni m/
Renee Roy-Hill, MS

påmelding/info:

www.barnasspraksenter.no

Nivå 1 med Line Avers
Barnas Språksenter grunnlegger og
sertifisert TalkTools kursholder

Grunnet stor pågang av barn søker vi
flere logopeder som ønsker tilknytte
seg Barnas Språksenter!

Vi kan tilby:

- Unik sjanse til å lære seg samt mestre Oral placement Therapy/Talk Tools metoden
- Et sterkt faglig nettverk (gode kollegaer)
- Kontinuerlig faglig kompetanseheving- også i andre metoder (gjennom interne fagseminarer)
- Gode økonomiske betingelser!
- Barn tildeles deg direkte fra Barnas Språksenter. Vi ordner alt papirarbeid i forkant
- Spesialpriser og førsteprioritet på kurs (feeding, nivå 1, 2, + 3 etc)
- Personlig veiledning fra fagansvarlig Line Avers (eneste i Europa sertifisert i Talk Tools nivå 5, instructor)

Som logoped hos oss er du ikke ansatt, men tilknyttes mot en månedlig sum. Du agerer som selvstendig næringsdrivende. Dette gir deg mulighet til å styre din egen hverdag og være fleksibel i den stillingsprosent du selv ønsker.

Er du nyutdannet kan vi hjelpe deg med å komme i gang som selvstendig og guide deg kontinuerlig om det oppstår administrative spørsmål underveis.

Ikke nøl med å ta kontakt med oss! Vi har barn på ventelister- og vil så gjerne nå ut til de som ønsker vår hjelp!

Ved interesse ta kontakt med

lise@barnasspraksenter.no

"Takk for 2 inspirerende dager. Glede meg til fortsettelsen. Dyktig foreleser-veldig konkret" – Pedagog

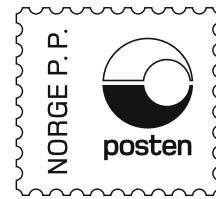
"Kjempeflott kurs. Gleder meg til å prøve ut det jeg har lært." – Pedagog

"Det beste kurset jeg noen gang har vært på." – Logoped ved PPT

KURS & KONFERANSER

Tidspunkt	Tema	Sted	Nettadresse
Fortløpende	Alle logopediske emner		http://www.statped.no/Kurskalender/
2.–3. oktober 2015	5th ESSD Congress, Swallowing disorders, from compensation to rehabilitation	Barcelona, Spania	http://www.essd2015.org/
09. oktober 2015	Språklydvansker – hva er det og hva gjør vi	Oslo	http://www.statped.no/Kurskalender/
15. oktober 2015	Språkvansker og dysleksi; to ulike vansker eller to sider av samme sak?	Oslo	http://www.statped.no/Kurskalender/
15.–16. oktober 2015	Talk Tools nivå 1	Trondheim	www.barnasspraksenter.no
15.–17. oktober 2015	2nd International conference on Stuttering	Roma, Italia	www.internationalconferenceonstuttering.it
18.–20. oktober 2015	Academy of aphasia	Tucson, Arizona (USA)	http://www2.academyofaphasia.org/annual-meeting/
21. oktober 2015	GRID 2 / GridPlayer Grunnkurs	NAV HMS Telemark	http://tjenester.nav.no/kurs/kursvisning/231455
22. oktober 2015	Talemotoriske vanskar	Paradis	http://www.statped.no/Kurskalender/
26. oktober 2015	Fagdag – Ernæring ved dysfagi	Rikshospitalet, Oslo	http://www.seminardysfagi.no/
03. november 2015	Introduksjonskurs om bruk av CIST i afasirehabilitering	Paradis	http://www.statped.no/Kurskalender/
05. november 2015	GRID 2 / GridPlayer Grunnkurs	NAV HMS Oslo og Akershus	http://tjenester.nav.no/kurs/kursvisning/229851
05. november 2015	Språklydvansker - hva er det og hva gjør vi?	Nøtterøy, BuTeVe logopedlag	
19.–20. november 2015	LSVT LOUD	Derby, UK	www.lsvtglobal.com/loud-certification
26. november 2015	Hvordan veilede foreldre til barn med språkvansker	Stavanger, Rogaland logopedlag	
28.–29. januar 2016	Oral Placement Therapy level 1	Odense, DK	www.birdhouse.dk
01.–02. februar 2016	Oral Placement Therapy level 2	Odense, DK	www.birdhouse.dk
03.–05. februar 2016	Oral Placement therapy level 3	Odense, DK	www.birdhouse.dk
06.–07. juni 2016	Talk Tools nivå 2	Bodø	www.barnasspraksenter.no
21.–25. august 2016	30. World Congress of the International association of logopedics and phoniatrics	Dublin	www.ialp.info

Informasjon om Kurs/konferanser skal innholde
Dato/Tema/Sted/Kontaktpersoner

Avsender: NLL v/ Ingvild Røste, Karl Flods vei 26, 0953 Oslo

INNHold

Redaktøren <i>Melanie Kirmess</i>	s. 3
Nytt fra styret <i>Solveig Skrolsvik</i>	s. 4
Tekniske hjelpemidler for personer med taleflytvansker: Hva er det? <i>Iselin Stellberg, Siv Andresen, Kirsten Howells, Malin Dalby, Ragnhild Rekve Heitman, Åse Sjøstrand, Ane Hestmann Melle og Aina Vedvik Omdal</i>	s. 6
Afasi i en samisk-norsk språkkontekst <i>Jorun Høier</i>	s. 9
Leseferdigheter og motivasjon for lesing på ungdomstrinnet <i>Marie-Lisbet Amundsen og Per E. Garmannslund</i>	s. 16
Referat: Den femte nordiske afasikonferansen <i>Eva Nordset og Malin D. Dalby</i>	s. 24
Referat: Kursdag i regi av Hedmark og Oppland Logopedlag (HOL) <i>Camilla B. Kristensen</i>	s. 30
Referat: Faglig påfyll i Lisboa <i>Åse Sjøstrand</i>	s. 31
Tettere samarbeid <i>Martin Aasen Wright</i>	s. 34
Skattekisten <i>Ingvild Røste</i>	s. 36
Presentasjon av ph.d. prosjekter <i>Hilda Sønsterud</i>	s. 39
Yrkesetikk: Dokumentasjon <i>Trine Lise Dahl</i>	s. 40
Oversikt over leverte masteroppgaver master i logopedi – vår 2015	s. 41
Bokanmeldelse: Cognitive Communication Disorders <i>Anne Katherine Hvistendahl</i>	s. 42
Bokanmeldelse: God kommunikasjon med ASK-brukere <i>Ingvild Røste</i>	s. 43
Leserinnelegg: Kartlegging av barn <i>Hilde R. Straume</i>	s. 46
Pedagogisk utvalg: Bøker med lite eller ingen tekst <i>Inger F. Lea</i>	s. 48
Kurs & Konferanser	s. 51